

Református belmissziói munka Kárpátalján a múlt század 20-as és 30-as éveiben

Harsányi Béla

1. Bevezetés: a belmisszió mozgatórugói

A Kárpátaljai Református Egyházkerület a Saint-Germain-en-Laye-i és a Trianoni békeszerződések következtében történt elcsatolás után, hosszú szerveződési időszakot követően, 1923. június 7-én alakult meg véglegesen, amikor is Munkácson beiktatták hivatalába első püspökét, Bertók Béla helybeli lelkészt.¹ A belmissziói mozgolódás azonban ettől jóval korábban elkezdődött. Bár kezdetben a nemzeti tragédia és az impériumváltással együtt járó „új világ” bénítóan hatott nem csak az egyház, de az egész kárpátaljai magyarság mindennemű életmegnyilvánulására, 1921 közepe táján már megjelentek az első belmissziói kezdeményezések. Három fő mozgatórugója volt ennek. Az első már kezdetektől fogva a magyar nemzeti identitás és kultúra erősítésének, őrzésének rejtett vagy kevésbé rejtett szándéka volt, különösen a fiatalok, gyerekek körében.² Második mozgatórugóként a belmissziói törekvéseket, nem csak Kárpátalján, de szerte a történelmi Magyarországon, egy olyan kísérletnek tarthatjuk, mely arra irányult, hogy az egyháztagok és a hivatalos egyház képviselői között a dualizmus kora óta fennálló távolságtartást, elhidegülést megszüntesse. A dualizmus korából örökölte ugyanis az egyház azt az állapotot, amikor annyira beleolvadt az állami struktúrába, hogy megszűnt a közemberektől való függése, és egyben megszűnt a velük való közvetlen, személyes kapcsolata is. Az egyháznak nem kellett többé harcolnia a fennmaradásért, a növekedésért, mert létét, existenciáját teljességgel az állam garantálta, ez pedig rendkívül elkényelmesítette, ellaposította szolgálatát. A századforduló református lelkésze mindinkább elszakadt népétől, és „úr” lett, a tömegek pedig elidegenedtek az egyháztól. Lényeges szerepet játszottak itt a korabeli társadalmi-gazdasági igazságtalanságok is. Az egyház az állam oldalán, és tőle eltartva, hovatovább csak súlyosbítója és haszonélvezője lett a kisemberek kizsákmányolásának. Az 1919-es proletárdiktatúra rövid időszaka aztán úgy hatott a református egyházra, mint egy vészkiáltás, amelynek hatására sokan felébredtek, és a belmissziói mozgalom egy addig szűk réteg szívügyéből nagyon gyorsan az egész hivatalos egyház fontos programja lett.³ Végül a belmissziói erőfeszítések harmadik mozgatórugója, legalábbis a Csehszlovákiához csatolt területeken, éppen ennek a fent ismertetett, kényelmet és biztonságot jelentő, állammal való jó viszonynak a megszűnése volt. A csehszlovák állam igen mostohán bánt a magyarság legerősebb

¹ HARSÁNYI BÉLA: Az egyházkerületi szervezkedés késedelmének okai Kárpátalján. In: Tavasz szél, 2016. Tanulmánykötet II. Szerk.: Keresztes Gábor. Bp., 2016. 24–34. p.

² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TtREL.), I.27.b.8. Pap János levele Biki Ferenchez, 1921. július 1; TtREL. I.27.b.8. Biki Ferenc körlevele a máramaros-ugoc sai református lelkészekhez, 1921. szeptember 20.

³ BOLYKI JÁNOS – LADÁNYI SÁNDOR: A református egyház 1918–1948 között. In: A Magyarországi Református Egyház története, 1918–1990. Tanulmányok. Szerk.: Barcza József – Dienes Dénes. Sárospatak, 1999. 7–79. p.; 10–12. p.

érdekképviseletének tekintett református egyházzal. Lelkészeitől minden lehetséges módon megvonta az államsegélyt, jogilag igyekezett a lehető legnagyobb bizonytalanságban tartani, iskoláit ellehetetleníteni. A kor divatos jelszava, az egyház és állam szétválasztása, a baloldali és liberális csehszlovák kormányok ideje alatt végig napirenden volt, ha meg nem is valósult, Damoklész kardjaként lebegett az egyházak felett. Ebben a helyzetben nem maradt más menekülési irány az itteni református egyház számára, mint az előre. Öntudatos, egyházáért áldozatkész, szolgálatkész egyháztagokat kellett nevelni, akik nem hátrálnak ki egyházuk mögül akkor sem, ha a népegyházi keretek felbomlanak. Maga Bertók Béla, kárpátaljai püspök számtalanszor kifejtette azon véleményét, hogy csak ezen az úton lehet jövője a református egyháznak, ezért a belmissziói munka mindennél fontosabb.⁴

2. A belmisszió kezdetei: egyesületi vagy közegyházi út?

A kezdeti időkből a belmissziói eszmélődés jelentős alakjai Benkő Viktor sárosorosi és Siposs Imre, csepei lelkészek voltak, akik „Új Reformáció” néven egyesületet hoztak létre Szlovenszón (a mai Felvidék) és Ruszinszón (a mai Kárpátalja), amelybe hívták a református egyház lelkészeit és világi tagjait is. Az egyesület Kassán jött létre 1922 decemberében, amikor elfogadták alapszabályait, és felterjesztették azokat jóváhagyásra a minisztériumhoz.⁵ Mint Benkő Viktor, az egyesület elnöke írja, céljuk az volt, hogy a keresztyénséget a templomon kívül is lássák megvalósulni. Programjuk szerint az aktív, szociális kegyességet képviselték minden felekezetieskedésen és szűklátókörűségen felülemelkedve.⁶ Siposs ezzel szemben, érzékelve bizonyos körök részéről az ellenszenvet és az elutasítást, sokkal óvatosabban, diplomatikusabban fogalmazott. Kiemeli, hogy az egyesület elsődleges célja mégiscsak a református és az evangélikus felekezetek közötti munkálkodás, és hivatkozik a reformátorok ősi példájára, mint az egyesület példaképeire.⁷

Az Új Reformáció működése azonban nem váltott ki egyöntetű jótetszést az egyházi közvéleményben. Ellenfeleik, kiknek fő képviselője Peleskey Sándor, viski lelkész volt, szemükre vetették, hogy a magyarországi Bethánia-mozgalom képviselői és tagjai ők, amely alakulattal szemben a nagy tekintélynek örvendő Sebestyén Jenő dogmatikaprofesszor, a történelmi kálvinizmus fő alakja a Kálvinista Szemle hasábjain hosszú idő óta komoly elvi harcot vívott, mint olyan szerveződéssel, amely a keresztyénségnek valamilyen elitista elképzelése szerint, a komoly hívőket ki akarja ragadni, vagy legalábbis el akarja különíteni a „hitetlen népegyházi keretek” közül. Peleskey jellemzése szerint a Bethánia kegyességi irányzata nem eléggé elkötelezett sem a református értékek, hitvallások, sem pedig a ma-

4 TtREL. I.22.a.6. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

5 SIPOSS IMRE: „Új Reformáció Szövetség”. In: *Református Egyház és Iskola*, 1922. december 3. 199–200. p.

6 BENKŐ VIKTOR: Az új Reformáció-Szövetség. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. január 21. 11. p.

7 SIPOSS: „Új Reformáció Szövetség”, in: *Református Egyház és Iskola* 2 (1922. december 3.), 199–200.

gyar nemzeti identitás védelme és erősítése iránt, hanem valamilyen általános, színtelen keresztyénség propagálói. Szerinte Csehszlovákiában a magyar reformátusságnak minden új életet teremtő belmissziós munkáját csak az a kötelesség irányíthatja, „hogy egyházunk a Csehszlovák Köztársaságban is, mint magyar, és mint református egyház vegyen részt Isten országa szolgálatában”.⁸ Szabó Béla, az egyesület titkára, későbbi huszti lelkes, 1923 februárjában Hamburgból igyekezett választ adni Peleskey bírálataira. Itt megemlíthetjük, mert a későbbiekben Szabó Béla személye még fontos lesz témánk szempontjából, hogy ő Hamburgban a világhírű Wichern-féle „Rauhes Haus”-ban végzett szolgálatokat ebben az időben, amikor is alkalma nyílt megismerkedni a német egyházi állapotokkal, az ott folyó belmissziói munkával, a különböző irányzatokkal.⁹ Írásában Szabó egyetért azzal az érveléssel, hogy a belmissziói munka az egyház Krisztustól kapott feladata, és az egyház mellett nem szükséges külön egyesületeket létrehozni erre a célra. Felteszi azonban a kérdést: vajon el lehet-e egyszerűen rendelni minden belmissziói munkát? Tud-e minden lelkész egy püspöki felhívásra lángra lobbanni, és előállni az evangéliummal? Az egyesületek erejét éppen abban látja, hogy összegyűjti azokat a rokon lelkeket, akikben ugyanaz a tűz ég, és egyesíti őket egy nagy egységes munkára, ahol nem parancsra, hanem önkéntes lelkesedésből végzik a tagok feladatait.¹⁰

Végül az egyházi felsőbbtség hozzáállása döntött a vitában, amennyiben Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke, az egyetemes konvent elnöke és Bertók Béla kárpátaljai püspök is a belmisszióknak egyházon belüli, tehát nem egyesületi folytatása mellett tört lándzsát. Czinke az 1923. április 25-i konventi ülésen fejtette ki erről az ügyről a véleményét. Szerinte az Új Reformáció Szövetség olyasféle jelenség az egyházi életben, mint a marxizmus és az internacionalizmus társadalmi téren. Mindkettő az eddigi állapotokban találja meg a bajok okát. Az internacionalizmus és marxizmus a nemzeti, az Új Reformáció Szövetség a felekezeti tagolódásban. Hivatkozik ő is Sebestyén Jenőre, és a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökére, Ravasz Lászlóra, akik szerint az evangelizáló munkának az egyházon belül van a helye és létjogosultsága. Az Új Reformáció Szövetséget tehát Czinke csak abban az esetben lett volna hajlandó támogatni, ha nem felekezeti egyesületként, hanem kizárólagosan a református egyház berkein belül működik, és alapszabályait az egyetemes konvent által jóváhagyatja.¹¹

Érdeemes talán még megemlíteni, hogy ugyanakkor az egyetemes konventnek ugyanazon az ülésén, melyen az Új Reformáció Szövetséget elutasították, és melyen ekkor a Kárpátaljai Református Egyházkerület képviselői még nem voltak jelen, mivel nem voltak még megválasztva, kimondták,

⁸ PELESKEY SÁNDOR: Új Reformáció Szövetség – Pietizmus. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. január 14. 5–7. p.

⁹ HORKAY BARNA: A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből. H.n., 1998. (továbbiakban: HORKAY, 1998.) 9. p.

¹⁰ SZABÓ BÉLA: Misszió vagy propaganda? In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. február 25. 30–31. p.

¹¹ CZINKE ISTVÁN: Részlet a konventi elnöki jelentésből. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. április 29. 66. p.

hogy jó kapcsolat létesítésére törekszik az Y. M. C. A (Young Mans Christian Association) amerikai származású missziói világszövetséggel, és szeretné a csehszlovákiai egyetemes református egyház gyülekezeteiben szerveződő keresztyén ifjúsági munkákat egy közös egyesület révén szerves összeköttetésbe hozni az Y. M. C. A csehszlovákiai nemzeti bizottságával. A konvent fenntartotta azonban magának a jogot arra, hogy a későbbiekben a magyar református ifjúsági egyesületek a csehszlovákiai Y. M. C. A. -n belül autonóm csoportot alkothassanak.¹² E szervezettel való közös munkálkodásról a továbbiakban azért nem kívánok szólni, mert az együttműködés gyakorlatilag csak a két szlovenszkói egyházkerületre terjedt ki, ezekben is csak igen mérsékelt módon, Kárpátalját pedig egyáltalán nem érintette.¹³

A Kárpátaljai Református Egyházkerület azzal fejezte ki álláspontját a kérdésben, hogy 1923. június 7-i közgyűlésén létrehozta az addig nem létező missziói bizottságot, melynek elnöksége a mindenkori püspök és főgondnok, tagjai a három egyházmegye mindenkori esperese, valamint Peleskey Sándor, Tornay János bilkei lelkész, Dancsházy Sándor tekeházi lelkész és Szabó Béla huszti lelkész.¹⁴

Szintén az egyházon belüli belmissziói munka mellett kötelezte el magát a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház Zsinata is Léván, amely 1923. június 17. és 25. között ülésezett. Ez a zsinat a VIII. törvénycikkkel egészítette ki korábbi törvénykönyvét, melyet Sörös Béla losonci lelkész dolgozott ki, és amely *Az egyház belső építéséről* címet kapta.¹⁵ A június 25-i 5. ülésen foglalkozott a zsinat a törvényjavaslattal, amely kimondta a család-könyvek bevezetését, a gyermekek lelkipozásának gyakorlását. A konfirmáció időpontjára nézve elrendelte, hogy a gyermek be kell, hogy töltsen előbb a 14. életévét. Elrendelte a gyülekezetekben különböző hitéleti egyesületek szervezését, a lelkész által választott tagokból álló „evangéliumi közösségek” megszervezését, mint gyülekezeti testületeket, amelyek a lelkész missziói munkatársi közösségeként tevékenykednek. Fontos intézkedése volt a gyülekezeti egyházfegyelem gyakorlásának hangsúlyozása is. Ennek fokozatait a lelkész és a presbitérium jogkörébe utalta. Kimondta az úrvacsorától való eltiltás és a gyülekezetből bizonyos ideig való kizárás lehetőségét is. A törvény minden egyházmegyében és egyházkerületben felállítani rendelte ezen kívül a lelkésztestületeket.¹⁶

Hogy mi lett ezek után az Új Reformáció Szövetség sorsa, az elég homályos. Nemigen esik szó a továbbiakban az egyesületről a meglévő forrásokban. Azt sem tudjuk, hogy a csehszlovák hatóságok jóváhagyták-e végül alapszabályaikat. Ami bizonyos azonban az az, hogy a mozgalom két fő

¹² A Szlovenszkói Tiszáninneni és Dunáninneni Református Egyházkerületek Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1923. április 25. Szerk.: Péter Mihály. 53. sz.

¹³ CSOMÁR ZOLTÁN: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története. Ungvár, 1940. (továbbiakban: CSOMÁR, 1940.) 200. p.

¹⁴ TTREL. I.22.a.1. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1923. június 7, 12. szám.

¹⁵ Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. április 29. 66–67. p.

¹⁶ HARSÁNYI BÉLA: A felvidéki és kárpátaljai egyetemes református egyház törvényalkotó munkája a két világháború között. A lévai és a pozsonyi zsinatok. In: *Egyháztörténeti szemle*, 2016. 4. sz. 56–83. p.

alakja hamarosan elhagyta Csehszlovákiát. Siposs Imrét 1923 folyamán állampolgárság hiányában kiutasították az országból,¹⁷ Benkő Viktor pedig szintén 1923 júniusában Jugoszláviába költözött.¹⁸ Ezzel végleg eldőlt, hogy a belmissziói munka Szlovénkán és Kárpátalján nem egyesületi, hanem közegyházi keretek között fog történni.

3. Peleskey Sándor működése

Az elkövetkező pár évben a belmisszió irányítása és szervezése, természetesen Bertók püspök főfelügyelete és irányítása mellett, főleg Peleskey Sándor kezében összpontosult. Ebből kifolyólag, valamint azért is, mert itt volt rá a legnagyobb nyitottság, Máramaros-Ugocsában volt a legaktívabb a munka. Ez az egyházmegye egyébként a húszéves csehszlovák uralom alatt az egyetemes egyházat tekintve is talán a legnagyobb fejlődést érte el a belmisszió területén. Bertók Béla belmisszió iránti elhivatottságát és elkötelezettségét egyébként sok fórumon kinyilvánította. Többször kifejtette, hogy meglátása szerint, mivel a csehszlovák állam ellenségesen és anyagiilag is igen mostohán bánik a szinte 100%-ban magyar, így a magyar nemzeti ügy bástyájának tekintett református egyházzal, és mivel az állam és egyház szétválasztásának ügye amúgy is világszerte napirenden van, ezért az egyház jövője kizárólag az egyházon belüli lelki megújulásban, ébredésben van. Csak a hitüket és keresztyénységüket öntudatosan, és nem hagyománytiszteletből, a beleszületés okán, vállaló egyháztagok lesznek lelkileg elég érettek ahhoz, hogy saját gyülekezetüket és egyházukat anyagilag is fenntartsák.¹⁹ Bizonyára ennek az ügynek a szolgálata indította őt arra is, hogy 1923 márciusában *Szeretet* címen elindítsa vallásos néplapját, amelyet kétheti rendszerességgel, önkéntes adományok segítségével tartott fenn.²⁰ Ez hamarosan olyan népszerű lett, hogy nem csak Kárpátalján, de a két szlovénkerületben, a dunáninneniben és a tiszáninneniben is igen elterjedt, és hamarosan az egyetemes egyház vallásos néplapjává lett. Körülbelül 6000 példányban jutott el az olvasókhoz.²¹

Ami Peleskey Sándor munkásságát illeti, a belmisszió beindításának első lépését a lelkészek és a presbiterek aktivizálásában, képzésében, a belmissziói munka módszereinek és ágazatainak megismertetésében látta. Ennek érdekében a Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye nagyfokú támogatásával lelkészértekezleteket, konferenciákat szervezett. Az első ilyenre 1923. március 21-én került sor Nagyszőlősen.²² Peleskey itt is hangsúlyozta a belmissziói munka református hitvallásokhoz és a kárpátaljai magyar református néplélekhez való igazodásának fontosságát, majd Bácsy Gyula feketepataki lelkész tartott előadást a belmisszió alapvető munkáiról, úgymint: a megtérés, az evangelizálás, a testvéri közösség megteremtése és ápolása és a buzgó imádság. A hozzászólásokban a támogató, buzdító

¹⁷ Reformátusok Naptára az 1924-dik szököévre hivatalos egyházi névtárral. Szerk.: Réz László – Sörös Béla. Rimaszombat, 1923. 89. p.

¹⁸ A Beregi Református Egyházmegye Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1923. szeptember 28. Szerk.: Szendrey István. 47. sz.

¹⁹ Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1922. december 10. 205. p.

²⁰ BERTÓK BÉLA: Tájékoztató és kérés. In: *Szeretet*, 1923. március 25. 2–3. p.

²¹ CSOMÁR, 1940. 175. p.

²² Hírek. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. március 18. 44. p.

lelkület mellett megjelent a mindenféle belmissziói munkát teljességgel elutasító és feleslegesnek tartó vélemény is. A konferencia végül határozatban mondta ki, hogy a belmisszióra okvetlen szükség van az egyház életében,²³ hogy évente legalább három lelkészkonferenciát szerveznek a megyében, és hogy lelkészi kisköröket alakítanak, melyekre az egy vidékhez tartozó lelkészek havonként-kéthavonként összegyűlnek, és ezek alkalmával a lelkigyakorlatokon kívül gyülekezeteik állapotrajzát megvitatják, vagy éppen személyes örömeiket és problémáikat megosztják egymással. Peleskey elképzelése az volt, hogy egy-egy kiskör alkalmas lenne arra is, hogy terveket, eszméket termeljen, amelyeket a konferencia vagy a megyei közgyűlés elé is tárhat.²⁴ A presbitériumokra vonatkozóan Peleskey az egyházmegyei közgyűlés elé tárta javaslatait, melyeket az elfogadott. Ezek alapján a presbitergyűléseket imádsággal és bibliaolvasással kellett kezdeni. Félévente legalább egyszer olyan presbitergyűlést kellett tartani, amelyeken csak a presbiteri kötelességek ismertetésével, a gyülekezet lelki állapotrajzával és az ebből folyó teendőkkal, az egyetemes egyházban észlelhető egyháztársadalmi mozgalmakkal és olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyek a presbiteri tisztséggel együtt járó kötelezettségek súlyára, a jócselekedetek gyakorlására, az egyházi élet fejlesztésére, a vallásos buzgóság emelésére szolgálnak. Az egyházmegyének évente-kétévente presbiterkonferenciákat kellett szerveznie ugyanezen célok elérésére. Az egyházmegyei vizitációk alkalmával pedig minden egyes presbiterre vonatkozóan fel kellett tenni és meg kellett válaszolni a következő kérdéseket: erkölcsileg feddhetetlen életet él-e? Kötelességeit lelkiismeretes hűséggel teljesíti-e?²⁵

Mindezek után nem váratott magára sokáig az egyházkerületi lelkészkonferencia sem. Ezt Bertók szervezte meg 1924. április 8-án Beregszászban.²⁶ Ezen az alkalmon Peleskey *A destruktív szociológia és mi* címmel tartott előadást, melyben elméleti síkon ismertette a hallgatósággal azokat a korabeli társadalmi jelenségeket, amelyek károsak az egyház életére és szolgálatára nézve, mint például az Isten nélküli humanizmust, az internacionalizmust, „a vallás magánügy” jelszavát és a materializmust. Ezeknek ismertetése mellett természetesen röviden kitért az ellenük való harc és védekezés lehetőségeire is, melynek egyetlen módja a lelkipásztorok Krisztusban való megújulása, megerősödése, és az ezzel együtt járó egyházmegújító munka.²⁷ Előadott még a konferencián Szabó Béla is, aki már jóval gyakorlatiasabb oldalról közelítette meg a belmissziót, amikor annak különböző módszereiről és eszközeiről, a vasárnapi iskoláról, a vallásos estéről, a bibliaórákról, az ifjúsági- és leányszövetségekről beszélt.²⁸ Még ugyanebben az évben, október 21-én szintén Beregszászban szervezett Peleskey egy egyházkerületi lelkészértekezletet, melyen Szendrey István

²³ SIPOSS IMRE: Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. április 1. 51–52. p.

²⁴ SIPOSS IMRE: Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. április 8. 55–56. p.

²⁵ PELESKEY SÁNDOR: Indítvány. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. június 3. 87. p.

²⁶ Lelkészkonferenciák. In: *Református Egyház és Iskola*, 1924. április 20. 64. p.

²⁷ PELESKEY SÁNDOR: A destruktív szociológia és mi. In: *Református Egyház és Iskola*, 1924. május 4. 69–70. p.

²⁸ Lelkészkonferenciák, in: *Református Egyház és Iskola* 4 (1924. április 20.), 64.

mezőgazdasági lelkész *Korunk mozgató eszméi az ige világításában* címmel tartott előadást, valamint maga Peleskey is, melyben a református egyház és református lelkészség legnagyobb bajának a szorongató világváltozások közepette a 19. század racionalizmusában leragadt gondolkodásmódot tartotta, amelyet sokukba beléjük neveltek valamikor a teológiákon. Eszerint az egyház egy törvényekkel körbeábrázolt, tekintélyes, államilag megbecsült szervezet, melynek elsődleges társadalmi feladata, hogy jó erkölcsű, becsületes embereket neveljen. Ilyen ideológia mellett az egyházi életnek adminisztrációs és kulturális tevékenységei kerültek fölénybe. Most azonban, mondta Peleskey, a Csehszlovákiába szakadt magyar református egyház életében ezek az eddig oly nagy biztonságot nyújtó külső keretek összetörték. Az állam nem áll már a maga hatalmával és anyagi támogatásával az egyház mellett, így az egyháztagokat semmi sem kényszeríti arra, hogy egy ilyen bürokratikus jellegű egyháznak engedelmes tagjai legyenek. Be kell tehát látnia a lelkészi karnak, hogy a bürokratikus egyház fogalmát fel kell váltaniuk önmagukban az élő, lelki egyház fogalmával, és el kell kezdeniük a lelkekért való munkálkodást. Lehet, sőt, kell ragaszkodni a református egyház tradícióihoz, ősi törvényeihez, iskoláihoz, de nem szabad elfelejteni, hogy az egyház fundamentuma mégsem ezekben van, hanem a Krisztusba vetett élő hitben. Ez a hit kell hogy munkás, élő erővé váljon az egyházban, mely megtermékenyíti és gyümölcsözővé teszi a lelkeket, mondta Peleskey.²⁹ Azonban az 1924. esztendő még mindig nem zárult le ezzel az értekezlettel a belmisszió szempontjából. A kárpátaljai egyházkerület december 15-én református napot szervezett Ungváron, melyről a tudósító úgy emlékezik meg, hogy az első tömegmegmozdulás a magyar kálvinizmus reprezentálására Csehszlovákiában. 90 lelkész, 50 tanító, 50 egyházi tisztségviselő, 60 nő, 100 egyházközösségből 450 presbiter és egy sereg érdeklődő, közel 1000 fő vett részt ezen az alkalmon, ahová a földrajzi közelség miatt bizonyára a szlovénországi egyházkerületből is sokan érkeztek. A konferencia elnökségét Bertók Béla püspök és Polchy István, a Kárpátaljai Református Egyházkerület helyettes főgondnoka alkotta, az ígéhirdetést Bácsy Gyula végezte, előadást pedig Magda Sándor, tiszáninneni, csicséri lelkész tartott a református lelkészképzés fontosságáról és igei szempontjairól.³⁰ Ha hihetünk a tudósító objektivitásában, megállapíthatjuk, hogy ez az alkalom egyfajta áttörést jelentett a belmissziói munka létjogosultságának széleskörű elfogadásában. Különösen fontos lehetett a presbiterek nagyszámú jelenléte, akik bizonyára örömmel fogadták az eddigi elkeserítő helyzet után az új koncepciókat.

1925 folyamán a korábbi években elindított erőfeszítések gyümölcssei kezdtek beérni. A beregi egyházmegyében augusztus 23-án volt lelkészkonferencia, melyről a tudósítás úgy számol be, mint amelyen elhatározták az ilyen alkalmak állandósítását, és a gyülekezetekben missziói napok szervezését, valamint amelyen megnyilvánult „a lelkészi kar fokozódó készsége a missziói munkák iránt”.³¹ Nagy volumenű alkalom volt szeptember 2. és 4.

²⁹ PELESKEY SÁNDOR: A mi legnagyobb bajunk. In: *Református Egyház és Iskola*, 1924. november 9. 177–178. p.

³⁰ ISAÁK IMRE: Református nap Ungváron. In: *Református Egyház és Iskola*, 1924. december 28. 201–202. p.

³¹ Lelkészi értekezlet. In: *Református Egyház és Iskola*, 1925. augusztus 23. 7. p.

között a dolhai egyházkerületi lelkészkonferencia, melyen már három napon keresztül képezték, buzdították a lelkészeket a belmisszióra. Ennek előadói voltak: Szutor Jenő beregszászi lelkész, Bácsy Gyula, Peleskey Sándor, Péter Mihály gálszécsi lelkész, Szabó Béla, Magda Sándor, Isaák Imre vajáni lelkész és Sörös Béla. Az előadások témái ezek voltak: a lelkész és Isten országa, a lelkész és a gyülekezet, a lelkész és családja, a lelkész és a tudomány, a lelkész és nemzete, a református lelkész a történelemben. Előterjesztéssel élt a konferencia az egyházkerületi gyűlés felé is az irányban, hogy a vasárnapi iskolák szervezését minden gyülekezet számára tegye kötelezővé az egyházkerületben.³²

4. Bácsy Gyula missziói lelkészsége

Az egyházkerület szintet lépett a belmissziói munka terén 1925. december 15–16-i közgyűlésén, amikor Bertók javaslatára egyházkerületi missziói lelkészi állást létesített, és e tisztség betöltésére Bácsy Gyula ekkor már újdávidházai lelkészt választotta meg.³³ A gondolat nyilván korábban megszületett, hisz az állásra vonatkozó szabályrendeletet Bácsy már 1925 júniusában elkészítette. Eszerint a kerületi missziói lelkész hivatása minden irányú missziói munka, de különösen a belmisszió figyelemmel kísérése és ébrentartása, népszerűsítése, szervezése, irányítása, felügyelete. A missziói lelkész hatásköre kiterjed az egyházkerület minden egyházmegyéjére és gyülekezetére, azok evangelizálására, valamint azokban a diakóniai munka támogatására. A missziói lelkész eszközei az élőszo, az iratterjesztés és a szervezés. A missziói lelkész kötelessége, hogy két évente legalább egyszer az egyházkerület minden gyülekezetét meglátogassa, és azokban az evangelizáció és a diakónia ügyét élőszóval előmozdítsa. A belmissziói munkások feladatait irányítsa, számukra megbeszéléseket, konferenciákat tartson. A gyülekezetekben vallásos összejöveteleket szervezzen hitébresztés céljából, szórványokat látogasson, vallásos irodalmat terjesszen, belmissziói munkatársakat képezzen. A missziói lelkész köteles munkájáról minden évben tervezetet készíteni, és azt a püspöknek jóváhagyás végett felterjeszteni. Ezenkívül azonban a szabályrendelet kimondta azt is, hogy minden gyülekezet presbitériuma is köteles évente a lelkész javaslata alapján missziói munkatervet készíteni, és azt megküldeni az esperesi hivatalnak, ahonnan a püspöki hivatalhoz kerül. A kanonika vizitáció alkalmával az egyházmegyének ellenőriznie kell, hogy a lelkész a missziói munkaterv szerint végezte-e szolgálatát, és amennyiben nem, az a fegyelmi eljárás megindítását vonja maga után. A felelősségről szólva a szabályrendelet leszögezi, hogy a missziói lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek tartozik felelősséggel, fegyelmi ügyeit illetően pedig az egyházkerületi bíróság hatásköre alá tartozik. Az egyházkerületi gyűlések alkalmával köteles jelentést tenni a belmisszió ügyének állásáról. Az egyházkerületi lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek rendes tagja, valamint a kerület missziói előadója is egyben. Díjazásáról az egyházkerület gondoskodik. A missziói lelkész köteles lelkésztársai parochiális jogait tiszteletben tartani, azaz az egyes gyülekeze-

³² TtREL. I.22.a.2. Jegyzőkönyv felvétel a Kárpátaljai Ref. Egyházkerületnek 1925. szeptember hó 2., 3. és 4-dik napján tartott lelkészi konferenciáján Dolhán.

³³ PEYER-MÜLLER, FRITZ: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Bp., 1994. 184. p.

tekben végzendő munkáját ismertetnie kell a helyi lelkipásztorral, és vele egyetértésben kell végeznie. Amennyiben azonban valamely gyülekezetben szolgálata olyan akadályba ütközne, amit egymaga elhárítani nem tud, jelentenie kell azt a püspöknek, aki pedig az illetékes esperes útján az ügyet kivizsgálja, és szükség esetén fegyelmet kezdeményez. A missziói lelkész szolgálatai alkalmával minden perselypénz az egyházkerületet illeti.³⁴ Maga Bácsy csaknem húsz év távlatából így emlékezik vissza ezekre az időkre:

„Télen nyáron esőben, hóban, gyalog, szekéren, vonaton, autón, biciklin, mikor hogy, Újdávidházáról kiindulva jártam be két darab tőlem elmaradhatatlan paktáskával a kerület egyházait. Inspiráltam a belmissziói munkát, szerveztem az evangéliumi ifjúsági köröket, gyakorlati útmutatókat nyújtottam vasárnapi iskolai és más egyházépítő munkaágak bevezetésére és munkálására. Ismeretterjesztő tevékenységet is folytattam. Paktáskáim tele voltak traktátus könyvekkel, no meg Végvári, Ravasz, Makkay munkáival, az irredenta kitiltott irodalom és általában a magyar irodalom remekeivel, amelyeket, ha elcsíptek volna nálam, több, mint bizonyos, hogy nem úsztam volna meg börtön nélkül vakmerőségemet.”³⁵

Rövid, mindössze két és fél éves missziói lelkészi munkájának eredményéről lemondásakor, az 1928. december 27-i kerületi közgyűlésen számolt be. Eszerint a két és fél év alatt nem csak Újdávidháza, hanem Szolyva szórványgyülekezetébe is kijárt minden vasárnap istentiszteletet tartani. Gyülekezeti szolgálatában igen nagy segítségére volt felesége is, hiszen ő missziói útjai miatt gyakran akadályozva volt gyülekezeti teendői végzésében. Bácsy, ahogy visszaemlékezéseiből is kiténik, járta Kárpátalja gyülekezeteit és missziói napokat szervezett azokban. Gyakran meghívták a kerületen kívüli evangelizációs alkalmakra is szolgálatokra. Lelkészi konferenciákon vett részt előadóként. Útjai során a *Szeretet* újságot terjesztette, és igyekezett annak megrendelőket szerezni. Homályos és elnagyolt statisztikát közöl arról, hogy 1926 folyamán 25, 1927-ben pedig 34 gyülekezetben kezdődött meg a belmissziói munka Kárpátalján. 1928 csonka évében azonban visszaesést tapasztalt, mivel csak 8 gyülekezetet említ. Hogy azonban pontosan mit jelentenek ezek a számok, mi alapján állította fel ezeket, arról részletesen nem kapunk információt. Megemlíti egyes gyülekezeti lelkészek ellenállását missziói munkásságával szemben. Sokan voltak, mondja, akik gúnyolódással vagy mentegetőzéssel kitértek megkeresése elől. Összegzőként mégis ezt írja: „megállapíthatom, hogy ha most még csendben és rejtve is, de mégis erőteljesen munkálkodik az Isten Lelke a kárpátaljai egyházkerületben. 1928-ban már alig van egyház a Kárpátalján, amelyben valamilyen formában meg ne indult volna a templomon kívüli missziói munka”. Ez pedig azt is magával fogja hozni, mondja Bácsy, hogy azokat a lelkészeket, akik maguktól nem akarnak megindulni, maguk a gyülekezeti

³⁴ TtREL. I.22.a.2. Bácsy Gyula: Szabályrendelet a Kárpátaljai Református Egyházkerület missziói lelkészi állásáról, 1925. június.

³⁵ Itt viharzott át felettünk... I. köt. Református lelkész-önéletrajzok Kárpátaljáról és Partiumból, 1942-ből. Vál., sajtó alá rend.: Szabadi István. Debrecen, 2008. (Editiones Archivim Districtus Reformatorum Transtibiscani, XV.) (továbbiakban: SZABADI, 2008.) 32–33. p.

tagjaik, látva a szomszédos gyülekezetekben elért eredményeket és áldásokat, fogják megindítani.³⁶

5. Belmisszió és diakónia az egyetemes egyházban

Hogy a belmisszió ügyét az egyház legmagasabb köreiben is mennyire fontosnak tartották, jól mutatja, hogy 1925 szeptemberében az egyetemes konvent Czinke István elnök indítványára határozatot hozott arról, hogy az 1923. júniusi lévai zsinat törvénykönyvének, melynek jóváhagyása az állam részéről késlekedett, így nem juthatott érvényre, előbb már ismertetett VIII. törvénycikkét 1926. január 1-i hatállyal életbe lépteti, mint az egyházi élet és belmissziói munka új szabályzatát. Eszerint ettől a határidőtől kezdve bevezetendők a családkönyvek; a presbitériumok kötelesek az elhagyott árvákról gondoskodni; a konfirmációi előkészítés kizárólag a lelkész által történhet a gyülekezetekben; a templomon kívüli evangelizáció végzésére evangéliumi közösségek, vasárnapi iskola, konfirmáltak egyesülete, ifjúsági egyesület, énekkar, nőegylet, leánykör szervezendők a lelkészek és a presbitériumok által; az egyházmegyei lelkészegyesületek valamint az egyházmegyei és egyházkerületi missziói bizottságok szintén létrehozandók. A konvent a maga missziói bizottságát is megalapította. Tagjai lettek: Bertók Béla elnök, Sörös Béla előadó, Peleskey Sándor, Patay Károly barsi esperes, alsószecsei lelkész, Szilassy Béla dunáninneri kerületi főgondnok, Tornallyay Zoltán tiszáninneri kerületi főgondnok, Patay György, a szlovenszkói ungi egyházmegye gondnoka, Erdélyi Pál, a komáromi egyházmegye gondnoka és Kenessey Kálmán, a komáromi egyházmegye világi tanácsbírája.³⁷ A szabályzat azonban végül mégsem lépett életbe, hiszen a kormány ezt a határozatot az egyházi törvények állami jóváhagyás nélküli önkényes hatályba helyezéseként értelmezte, amit nem nézett jó szemmel, és ezért ennek visszavonását az egyház és állam között a lelkészi kongruráról és a törvények jóváhagyásáról szóló tárgyalások alkalmával feltételül szabta.³⁸ Sörös Bélának, akit a konvent a kormánnyal való tárgyalásokkal megbízott, végül nyilatkozatban kellett kijelentenie, hogy a konvent kifogásolt határozata nem a VIII. törvénycikkre vonatkozott, mint egy államilag még jóvá nem hagyott törvény alkalmazására, hanem a „VIII. törvénycikk” kifejezés csupán gyűjtőfogalomként használtatott az egyház belső, építő munkáinak különböző ágazataira.³⁹

A missziói hevület egy másik megnyilvánulása volt ebben az időszakban az egyetemes egyház életében a diakóniai erőfeszítések és teljesítmények egymással is versengő megjelenése és megszorodása az egyházi életben. 1927-1928-ra általánossá vált az a nézet a belmisszió vezető alakjai között, hogy kevés csak beszélni az Isten országáról, kevés csak szóval hirdetni a szeretet és a kegyelem evangéliumát, a missziói erőfeszítéseknek csak akkor lesz hitele és eredménye, és csak akkor fogják tudni a már elért eredményeket is megtartani, ha a belmisszió által felélesztett keresztyéni

³⁶ TTREL. I.22.a.5. Bácsy Gyula egyházkerületi missziói lelkészi jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1928. december 27.

³⁷ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1925. szeptember 8. Szerk.: Péter Mihály. 7. sz.

³⁸ TTREL. I.22.a.3. Idrányi Barna levele Bertók Bélához, 1926. augusztus 28.

³⁹ SÖRÖS BÉLA: Nyilatkozat. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. október 10. 9–10. p.

buzgóságnak valami módon csatornát nyitnak, hogy az kiáradhasson, megnyilvánulhasson. Ez pedig csak a szeretetszolgálat által történhet. Ahogy Bácsy írja egyik missziói lelkészi jelentésében: „A növekvő lelki életnek törvényszerű áramlata ez (mármint a szeretetszolgálat). Az evangelizációs tettek nélkül megsavanyodik, befagy. Az erőteljes evangéliumi munka a szóharcok után hamar a tettek mezejére szólít.”⁴⁰ Mindhárom egyházkerületben elkezdődtek tehát a próbálkozások és kezdeményezések az intézményes diakónia végzésére, különösen a legelesettebbek és legrászorultabbak, az árvák felé. A verseny azon folyt, ki alakítja meg hamarabb a maga árvaházát, és mivel az nyilvánvaló volt, hogy az egyetemes konvent egynél több árvaház működtetését nem vállalhatja magára, melyik árvaházat fogják az egyetemes egyház hivatalos árvaházává nyilvánítani. Mindhárom egyházkerületben gyakorlatilag egyszerre, 1928 tavaszán indultak a szervezési munkák. A dunáninzeni egyházkerületben Kiskoszmályon, a kárpátaljai egyházkerületben pedig Huszton voltak kezdeményezések. Helyzeti előnyben természetesen Tiszáninnen volt, hiszen ezen egyházkerület püspöke és főgondnoka adta a konvent elnökségét. Czinke és Lukács Géza nagyszabású tervvel álltak a konvent elé 1928 tavaszán, tudniillik, hogy az egyház vásárolja meg a rozsnyói fürdő épületkomplexumát, egy festői környezetben lévő területet, amely akkor igen kedvező áron volt eladás alatt. Terveik szerint ezt az objektumot aztán a jövőben az egyház missziói-, diakóniai- és üdülőközpontként használhatja.⁴¹ A konventi tagok részéről ez ellen a javaslat ellen azonban több kifogás és ellenvetés is érkezett, minek következtében azt végül nem fogadták el.⁴² Lukács Géza ezen döntés hatására egy hónap múlva lemondott főgondnoki, és ezzel egyben az egyetemes konvent világi elnöki tisztségéről is. Czinkéhez intézett lemondó levelében okként említi az egyház legmagasabb köreiből, az egyetemes konventben tapasztalt féltékenységet, bizalmatlanságot, versengést és irigységet.⁴³ Hogy mennyire ambivalens reakciókat váltott ki az egyházi közvéleményből ez a konventi döntés, és mennyire megosztotta azt, jól mutatja, hogy a *Református Egyház és Iskolában*, az egyház hivatalos lapjában hónapokon keresztül találunk ehhez hozzászólásokat, véleménynyilvánításokat pro és kontra.⁴⁴

Bár a konvent a helyszín vélt vagy valós alkalmatlansága miatt az ötletet ideiglenesen elvetette, a tiszáninzeni egyházkerületben és egyházmegyéiben nem szűnt meg a szándék és a lelkesedés. A gömöri lelkészek a július 4-én Rózsnyón megtartott egyházmegyei lelkészértekezleten végül

⁴⁰ TIREL. I.22.a.5. Bácsy Gyula egyházkerületi missziói lelkészi jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1928. december 27.

⁴¹ CZINKE ISTVÁN: Református árvaház. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928. május 13. 10. p.

⁴² A Szlovenszói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1928. május 31. Szerk.: Péter Mihály. 8. sz.

⁴³ Lukács Géza levele Czinke Istvánhoz, 1928. június 28. – A Tiszáninzeni Református Egyházkerület Levéltára. PF-7.

⁴⁴ MAGDA SÁNDOR: Az Egyetemes Konvent. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928. június 10. 1–2. p.; KÖVÉR ÁRPÁD: Cselekedjünk! In: *Református Egyház és Iskola*, 1928. július 1. 2–3. p.; CSETNEKI GYÖRGY: Beszéd – Cselekedet. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928. július 29. 1–3. p.

önálló cselekvésre szánták el magukat, határozatilag mondták ki egy árvaház felállításának szükségességét. A gömöri egyházmegye július 30-án Szalócon tartott rendes közgyűlésén foglalkozott a felterjesztéssel. A közgyűlés határozatilag kimondta, hogy az egyházmegye lelkészei és tanítói az 1928. évtől kezdődően tíz éven keresztül jövedelmük 2%-ával kötelesek hozzájárulni e nemes cél megvalósításához. Az egyházmegye a felállítandó árvaházat a sajátjaként szándékozta megalapítani, de azt készségesen felajánlotta a tiszáninneri egyházkerületnek, ezen keresztül pedig a konventnek, hogy egyetemes egyházi célokat szolgáljon. A tiszáninneri egyházkerület november 11–12-én Kassán tartott soros közgyűlésén – melynek egyik központi témája a tervezett szeretetintézmény felállítása körül kialakult helyzet volt – határozatilag kimondták, hogy az árvaház létesítésének a gondolatát felkarolják, és 1929. szeptember 1-jéig megvalósítják. Felállításának a helyül azonban – bár sok tekintetben Rozsnyót ideálisnak tartották – „az egyetemességre való törekvés és a fekvés adta sok előnyre való tekintettel” Rimaszombatot jelölték ki. Felállítottak továbbá egy bizottságot, melyet felhatalmaztak az intézmény számára megfelelő hely vásárlására. A hely kérdése azonban végül hamarosan nem várt módon oldódott meg. Tornallyay Margit birtokos úrnő 1928. december 4-én az akkor már Beretkén szolgáló Bácsy Gyula előtt kijelentette, hogy az árvaház céljára felajánlja a Beretky kastélyt és 100 000 cseh koronát. 1928. december 13-án a konvent Kassán tartott soros ülésén elfogadta a „nagyszerű alapítványt”. A továbbiakban felhatalmaztak egy bizottságot az adomány átvételére, illetve a kastély átalakítási terveinek az elkészítésére azzal a kikötéssel, hogy az intézet 1929. szeptember 1-jén megnyitható legyen. Hamarosan megkezdődtek az építkezési munkálatok, és a megszabott határidőt némileg átlépve, 1929. októberének végére a szükséges átalakításokat el is végezték. Végül 1929. október 31-én a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház árvaháza Beretkén 12 árvával (10 fiú, 2 lány) megnyitotta kapuit. Az árvaház vezetője 1929. október 31-től 1935. augusztus 15-ig, távozásáig, Bácsy Gyula beretkei lelkész volt. 1936. januárjától 1937. augusztus 31-ig az új beretkei lelkész, Borza Zoltán vette át munkáját, 1937. szeptember 1. és 1947. szeptember 30. között pedig – kezdetben helyettesigazgatói beosztásban, majd rendes igazgatóként – Gérecz Lajos beretkei iskolaigazgató lett a vezető.⁴⁵

A dunáninneri egyházkerületben a tiszáninneritől eltérően az árvaház szervezése spontán módon, nem az egyházi hatóságok berkeiből, hanem egy kis bibliaórai közösségből indult el Marcelházán. Itt 1928. március 25-én egy bibliaórai beszélgetés után döntött úgy a lelkész, Nehézy Károly és felesége, hogy magukhoz fogadnak két árvát, a bibliaórai közösség pedig elhatározta, hogy támogatják őket munkájukban. Egy év múlva már nyolc árvát neveltek Nehézyék, és az egyik presbiter által kedvezményesen bérbe adott házban volt az otthonuk. 1931-ben azonban már húsz árváról gondoskodtak három nevelő segítségével, és elengedhetetlenül fontossá vált egy nagyobb épületbe költözniük. Szeretetadományokból és a barsi egyházmegye anyagi támogatásával végül Kiskoszmályon vásároltak meg egy felújítandó kastélyt az árvaház számára. Ez volt az a pont, amikor már jogi

⁴⁵ GALO VILMOS: A Beretkei Református Árvaház története, 1929-1944. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2012. 2. sz. 29–51. p.

személyiséget kellett adni a mozgalomnak, hogy a kastélyt árvaházként meg tudják vásárolni. Ekkor jött létre a Béthel Egyesület. 1931 júliusában vették használatba az új épületet. A kiskoszmályi árvaház hamarosan a Barsi Református Egyházmegye hivatalos szeretetintézménye lett. A harmincas években valóságos hálózattá nőtte ki magát, miután a gyermekek taníttatásának jobb lehetőségei miatt, előbb Léván, majd Komáromban is nyílt egy-egy tagintézménye. Ezek az árvaházak abból a szempontból is különleges helyzetben voltak, hogy az önkéntes szeretetadományok mellett önfenntartó módon működtek, hiszen Garammikolán és Arad-pusztán is volt egy-egy gazdaságuk.⁴⁶

Kárpátalján a huszti gyülekezet bázisán indult el 1928 tavaszán egy erőteljes kezdeményezés egy árvaház-szeretetház megalapítására. Szabó Béla helyi lelkész volt ennek a fő kezdeményezője, aki először természetesen itt is az egyházmegye és egyházkerület közreműködésével és fenntartásában tervezte a működést, és Bácsy Gyulát szerette volna megnyerni intézményi lelkésznek. Egy teljesen új épületet szerettek volna felhúzni az árvaház számára kölcsönpénzből, amit aztán az árvaház részére történő gyűjtésekből, adományokból törlesztettek volna. Szabó már ekkor jelezte Bertók felé, hogy abban az esetben, ha Bácsy a tiszáninneri egyházkerületben kapna munkát, ő szívesen elvállalja mind az intézményi lelkész, mind pedig a kerületi missziói lelkész munkakörét is.⁴⁷ 1928 júliusának végén felvették az első árvát, és ideiglenesen egy gyülekezeti tag özvegyasszonynál helyezték el, valamint tervbe volt véve másik két árva befogadása is Nagyszőlősről és Munkácsról. Szabó elképzelése az volt, hogy a németországi Béthel szeretetintézmények mintájára minden évben egy-két segédlelkész tölthetné a gyakorlati évét Huszton a szeretetházban, ily módon belelátva annak életébe, valamint, mivel a szeretetház vezetését az egyházkerületi missziói lelkészséggel kapcsolta össze, mint amely két feladatkör jól illik egymáshoz, az illető segédlelkészek a missziói munkában is nagyobb gyakorlatot szerezhethének.⁴⁸ Bertók a rozsnyói fürdő ügyében hozott konventi határozat és annak negatív hatásai miatt igen óvatosan közelített a huszti árvaház kérdéséhez. Bácsyval is meghidegült a kapcsolata, hiszen a fürdő megvásárlásának egyik fő kezdeményezője, ötletgazdája ő volt⁴⁹, és Czinke püspökkel is megromlott az addig sem felhőtlen viszonya. Nem szerette volna, hogy az egyetemes egyházi közvélemény előtt úgy tűnjön, hogy a saját kerületének huszti árvaházzal kapcsolatos tervei miatt nem támogatja Czinke és Lukács indítványát. Ezért azt javasolta Szabónak, hogy bár természetesen teljes erkölcsi támogatásában részesíti az árvaházat, azt azonban egyelőre a huszti gyülekezet hozza létre, és az legyen a fenntartója.⁵⁰ A konventi elnökséggel való kellemetlen nézeteltérés és Szabó Béla meggondolatlan és elhamarkodott szervezési lépései azonban hamarosan mégis arra készítették Bertókot, hogy távol maradjon a szeretetház

⁴⁶ TÓTH KÁLMÁN: Kősziklára épített ház. A Kiskoszmályi Mozgalom ismertetése. Pápa, 1942. (továbbiakban: TÓTH, 1942.) 6–15. p.

⁴⁷ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. május 27.

⁴⁸ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. július 27.; TtREL. I.22.a.5. Tervezet a Huszton felállítandó „Szeretetház”-ról.

⁴⁹ SZABADI, 2008. 33–34. p.

⁵⁰ TtREL. I.22.a.5. Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. július 10.

körül egész szervezkedéstől. Tudniillik Szabó tudósítást írt a *Református Egyház és Iskolába* a szeretetház szervezéséről és indulásáról, sőt, Czinkéhez magához is levelet fogalmazott, melyben afelől érdeklődik, hogy a konvent elismeri-e majd a huszti intézményt. Ezek a lépések Bertókot, a kárpátaljai konventi tagokat és az egész egyházkerületet oly mértékben kompromittálták az egyetemes egyház előtt, hogy Bertók kénytelen volt távol tartani magát az egész huszti mozgalomtól, ezáltal demonstrálva azt, hogy a rozsnyói fürdő megvásárlásának a leszavazásával nem a saját egyházkerületét akarta helyzetbe hozni a tiszáninneni kerület kárára.⁵¹ A huszti árva- és szeretetház gondolata körül ezzel elfogyott a levegő. 1928 őszén felcsillant ugyan még egyszer a remény, szintén Szabó Béla közreműködésével. Ugyanis a Huszthoz közeli Taracköz gyülekezete, mely bizonyos földeladások révén nagyobb tőkéhez jutott, felépítette volna Huszton a tervezett árvaházat, ha azt bérbe adhatta volna valakinek.⁵² Szabó amiatt is bizakodó volt, mert az 1928. december 13-i konventi ülésen, amely az első volt a rozsnyói fürdő megvételét elutasító ülés óta, a testület pozitív választ adott Czinkéhez írt érdeklődő levelére a huszti szeretetház jóváhagyását illetően.⁵³ Nem tudta, vagy legalábbis nem vette tudomásul, hogy a konventi ülés idejére Czinke „beteget jelentett”, Balogh Elemér dunáninneni püspök elnökölt.⁵⁴ Nem beszélhetünk tehát enyhülésről Bertók és a konventi elnökség közötti viszonyban. Bizonyára ennek volt köszönhető, hogy a Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlése a huszti árvaház felállítását továbbra is időszerűtlennek mondta ki, és így nem engedélyezte a taracközi egyháznak sem, hogy pénzét ennek felépítésébe fektesse.⁵⁵ Ezzel a kárpátaljai árvaház ügye hosszú évekre lekerült a napirendről.

6. Szabó Béla missziói lelkészsé választása

Bácsy Gyula kerületi missziói lelkészségről való lemondását⁵⁶ követően Bertók ideiglenes jelleggel, míg a kerületi közgyűlés év végén intézkedni nem tud az ügyben, Szabó Bélát nevezte ki a tisztségre.⁵⁷ Feladatául tűzte ki azonnal egy missziói munkaterv kidolgozását, a missziói munka anyagi feltételeinek megteremtésére vonatkozó javaslat elkészítését, egy egyházkerületi szintű felmérését, rendszerezését a különböző missziói csoportoknak, egyesületeknek és egy nagyszabású egyházkerületi „református nap” megszervezésének előkészítését.⁵⁸ Szabó aztán a rá oly jellemző erőbedobással és buzgósággal kezdett neki a munkának. Sorjáztak a levelei Bertók felé az újabb és újabb ötletekkel. Előbb november végére⁵⁹, majd december köze-

⁵¹ TtREL. I.22.a.5. Bertók Béla levele Polchy Istvánhoz, 1928. augusztus 5.

⁵² TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 16.

⁵³ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1928. december 13. Szerk.: Péter Mihály. 20. sz.

⁵⁴ Uo. 3. sz.

⁵⁵ TtREL. I.22.a.5. A Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata, 42. sz.

⁵⁶ TtREL. I.22.a.5. Bácsy Gyula lemondó levele Bertók Bélához, 1928. augusztus.

⁵⁷ TtREL. I.22.a.5. Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 20.

⁵⁸ TtREL. I.22.a.5. Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 24.

⁵⁹ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 1.

pére tűzte ki a református nap időpontját, és megtette a szükséges előkészületeket. Kérdőívet szerkesztett a kerület lelkészei számára, ami alapján a belmissziói helyzetfelmérést el lehetett készíteni. Belmissziói tanfolyamok szervezését jelentette be azok számára, akik ebben a munkában szeretnének részt venni, függetlenül attól, hogy az illető lelkész, tanító, világi, férfi vagy nő.⁶⁰ Komoly kezdeményező lépéseket tett az irányban, hogy ne csak az egyházkerületben, hanem az egyes egyházmegyékben is legyenek missziói lelkészek beállítva.⁶¹ Ennek első gyümölcse már 1928 őszén jelentkezett, amikor a máramaros-ugocsai egyházmegye Sárkány Lajos királyházi lelkészt választotta meg a megye missziói lelkészévé.⁶² Beregben 1930 februárjában választották meg hasonló tisztségre Tornay János bilkei lelkészt.⁶³ A kárpátaljai ungi egyházmegyében volt talán a leglányhóbb a missziói érdeklődés és felbuzdulás, azonban 1929-ben az ungvári gyülekezet jóvoltából még itt is történtek előrelépések. A gyülekezet II. segédlelkészi állást szervezett, melynek kizárólagos munkaköréeként a belmisszió végzését és propagálását tűzték ki, és melyre Nyitrai Béla segédlelkészt választották meg. 1930 januárjától, tekintettel arra, hogy Szabó Béla saját gyülekezetében végzendő szolgálatai miatt sokszor kénytelen volt elhanyagolni kerületi missziói lelkészi kötelességeit, kerületi missziói segédlelkészként alkalmazták mellette Varga Imrét is.⁶⁴ Ez az állás azonban az anyagi fedezet hiánya miatt nem sokáig működött.⁶⁵

Szabó még 1928 decemberére elkészítette a Bertók által kért missziói tervezetet is. Ez kimondta, hogy a missziói munka vezetése a kerületi és egyházmegyei missziói bizottságok joga és kötelessége, melyeknek elnöksége a kerületi, illetve megyei elnökség. Rögzítette, hogy a református egyházban mindenkor a templomi igehirdetés áll a gyülekezeti élet középpontjában, és a templomon kívüli igei szolgálat csak eköré épülhet fel. Kissé élesen fogalmaz, amikor azt mondja, részekre kell osztani a gyülekezetet, hogy az egyes csoportokhoz nekik megfelelő módon tudjon szólni az evangélium. Létre kell hozni a vasárnapi iskolákat, nőszövetségeket, leány- és ifjúsági köröket. Ezekben helyet kell adni nem csak az igehirdetésnek, hanem az ismeretterjesztésnek és a keresztyéni szórakozás formáinak is. A cél, hogy ilyen módon a gyülekezetben a családi, testvéri közösség kialakuljon. E helyen Szabó polémiát folytat azokkal az egyházi személyiségekkel, akik elleneztek a belmisszió munkáját. Azt mondta, hogy ahogy mi elítéljük a Jézus korabeli farizeusokat vagy a katolikus egyház azon képviselőit, akik annakidején a reformáció ellenségei voltak, úgy a jövő nemzedékek a mi korunkra visszatekintve, a belmisszió ellenségeit fogják negatívan megbélyegezni. Nagy örömmel és előnynek nevezte, hogy esetükben a hivatalos egyház és annak vezetése vette kezébe a belmisszió irányítását,

⁶⁰ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla körlevél-tervezete Bertók Béla számára, 1928. október 16.

⁶¹ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 27.

⁶² TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. november 1.

⁶³ A beregi egyházmegye közgyűlése. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930. március 2. 4–5. p.

⁶⁴ TtREL. I.22.a.6. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

⁶⁵ TtREL. I.22.a.7. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

mert így a mozgalom be tud tagolódni az egyházba, és nem attól elutasítva, így akaratlanul is az egyház kárára kell tevékenykednie. Ezekből a megfontolásokból kiindulva, mondja Szabó, haladéktalanul be kell vezetni és meg kell szervezni a kárpátaljai református gyülekezetekben a vasárnapi iskolákat, nőszövetségeket, leányköröket, ifjúsági egyleteket, a vallásos estéket, missziói napokat. Ezeknek propagálására és előkészítésére kurzusokat és konferenciákat kell szervezni. Külön pontban foglalkozik Szabó a tervezeten belül a szeretetszolgálat kérdésével. Mint mondja, létre kell hozni a régi tervet: a szeretetházat. Ennek fenntartásában és támogatásában főleg a kerületi szinten egységesen megszervezendő református nőszövetségnek és a leányköröknek tulajdonít nagy szerepet. Ezért e ponton belül a továbbiakban a nőszövetség megszervezésével és szervezeti felépítésével foglalkozik az író.⁶⁶ 1928 decemberében kilenc helyen működött Kárpátalján asszony- és leánykör, jellemzően Máramaros-Ugocsában: Huszton, Visken, Nagyszőlősen, Akliban, Tiszakeresztúron, Tiszaújlakon, Tiszabökényben, Tiszapéterfalván és Benében.⁶⁷

A misszió anyagi háttérének biztosításáról szólva Szabó megalakítani javasolta a kerületi és egyházmegyei missziói pénztárakat, melyek bevételi forrásai a különböző missziói alkalmakon beérkező adományok, és az erre a célra felajánlott céladományok. A pénztárakat a missziói bizottságok kezelése alá rendelte. A misszió és a szeretetszolgálat céljaira való gyűjtést Szabó a gyűjtőkönyvecskék rendszerének bevezetésével látta elindíthatónak. Ennek lényege az volt, hogy aki rendelkezett egy ilyen gyűjtőkönyvecskével, annak tíz olyan hűséges támogató nevét kellett beleírnia abba, akik vállalják azt, hogy három éven keresztül havonta egy korona összeggel támogatják a misszió és a szeretetszolgálat ügyét. Ezeket az összegeket aztán a könyvecske tulajdonosa összegyűjtötte és átadta a kerületi missziói bizottságnak.⁶⁸ Ilyen előkészületek után természetes volt, hogy a december 27-i egyházkerületi közgyűlés, Bertók ideiglenes kinevezését jóváhagyva, hivatalosan is Szabó Bélát választotta meg a kerület missziói lelkészévé.⁶⁹

Az 1929. év első felét gyakorlatilag szinte teljesen kitöltötte a missziói munka területén a sokat emlegetett „református nap” szervezése. A végül május 22-re kitézített nap programja már április elején elkészült. Eszerint a Beregszászon megszervezett napon a nyitó-istentiszteleten Sárkány Lajos hirdette az ígét, majd Bertók Béla köszöntötte az egybegyűlteket. Ezután Péter Mihály gálszécsi lelkész tartott előadást *Károlyi Gáspár és a Biblia* címmel. Ezt követte Sörös Béla előadása: *A Biblia életformáló ereje*. Ezután Biki Ferenc szólalt fel *Mit adott nekem a Biblia?* címmel. Délután Szabó Béla előadásával folytatódott a program, mely *A nők egyházi munkájáról és szövetségi mozgalmáról* szólt. Ezután Szabó Sándorné ismertette a kárpátaljai nők közötti belmissziói munka eddigi eredményeit, majd Buday Sándorné határozati javaslatot terjesztett a konferencia elé arról,

⁶⁶ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla: Missziói tervzet a Kárpátaljai Református Egyházkerület számára, 1928. december.

⁶⁷ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. december 1.

⁶⁸ TtREL. I.22.a.5. Szabó Béla: Missziói tervzet a Kárpátaljai Református Egyházkerület számára, 1928. december.

⁶⁹ TtREL. I.22.a.5. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1928. december 27, 19. szám.

hogy a nőszövetségeket minden gyülekezetben meg kell alakítani. Ezt el is fogadták. Ezek után Bácsy Gyula beszámolója következett az egyetemes egyház beretkei árvaházának helyzetéről. Végül az esti program a különböző énekkarok bemutatkozó fellépése volt.⁷⁰

7. Szabó Béla működése

A sikeres református nap lebonyolítása után Szabó és Bertók, mint legígéretesebb, legnagyobb sikerrel kecsegtető szolgálati területet, továbbra is a nőszövetségi munkát igyekeztek preferálni. Ennek érdekében 1929 októberében Técsőn került sor egy kerületi leánykonferenciára. A nőmozgalom vezetőivel, Nagyiday Ferencnével, Szabó Sándornéval, Buday Sándornéval több gyülekezetet felkeresve, főleg Máramaros-Ugocsában, megszervezték a lányok és asszonyok bibliaköreit. Ilyen gyülekezetek voltak: Técső, Nagyszőlős, Visk, Huszt, Királyháza, Tiszaújlak, Tiszakeresztúr, Tiszabökény, Tiszapéterfalva, Akli, Nevetlenfalva, Feketeadó, Tekeháza, Gödényháza, Salánk, Feketepatak, Verbóc, Nagypalád, Bene, Beregszász és Ungvár. Ezen kívül a már régebben tervezett missziói munkatársképzést is a leány- és asszonykört vezetőik tanításával igyekeztek elindítani.⁷¹ Ez utóbbi tanfolyam első alkalmára 1930. február 11. és 14. között került sor Nagyszőlősön⁷², ezt követően pedig rendszeressé váltak ezek az alkalmak az egyházkerületben. A munka még tovább fejlődött, amikor 1930 novemberében a Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegyében létrehozták a nőszövetség utazó titkári állását is, amelyre azonnal egy Szeles Kató nevezetű tiszaújlaki buzgó és hitben járó nőtestvért választottak meg. Díjazását egyelőre a munkája során begyűjtött adományokból rendelték fedezni.⁷³ Ez a kezdeményezés bizonyára sikeresnek bizonyult, hiszen egy évvel később már az egyházkerületi közgyűlés is elrendelte három utazó titkár alkalmazását a leánykört munkák előmenetelének támogatásához. Ezeknek költségeire 500 cseh korona összeget különített el.⁷⁴

1929 júniusában Bertók kezdeményezésére és személyes felügyelete alatt egy új missziói munkaág is megindult, mégpedig intézményesült formában, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Iratterjesztése néven. Bertók ehhez egy kínálkozó lehetőséget ragadott meg, amikor a losonci „Kultúra” cég, amely vallásos iratok terjesztésével is foglalkozott, felajánlotta neki, hogy a kerület rendelkezésére bocsátja a vallásos iratokból és könyvekből álló raktárát. Ezért az egyházkerületnek 15000 cseh koronát kellett fizetnie.⁷⁵ Ezzel bizonyára igen komoly hiánypótló tevékenységbe

⁷⁰ TtREL. I.22.a.6. 1929. május 22-én Beregszászban a református templomban tartandó református nap programja, 1929. április 8.

⁷¹ TtREL. I.22.a.6. A kárpátaljai egyházkerület missziói lelkészének 1929. évről szóló jelentése, 1929. december.

⁷² TtREL. I.22.a.7. A Nagyszőlősön 1930. február 11-14. napjaiban tartandó vezetőik tanfolyamának programja.

⁷³ TtREL. I.22.a.7. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁷⁴ TtREL. I.22.a.10. Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8. 20. sz.

⁷⁵ TtREL. I.22.a.6. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1929. december 10.

kezdett az egyházkerület. 1930 áprilisában az egyetemes konvent erre az iratterjesztésre bízta az új református énekeskönyv második kiadásának terjesztését. Ezen kívül több könyvkiadóval is érintkezésbe léptek, és megbízásokat vállaltak, így az iratmisszió, bár sok infrastrukturális és személyi problémával kellett megküzdenie, mégis jó úton haladt a fejlődés útján.⁷⁶

Az 1930-as esztendő végére aztán, ugyan csak részleges adatokból, mert nem minden lelkész tartotta fontosnak visszaküldeni a kérdőíveket, de elkészült végre a rég tervezett állapotfelmérés is a kerületben működő különböző belmissziói ágakról. Összesen negyven gyülekezetből érkezett válasz, ami a gyülekezetek körülbelül felét jelentette. A beérkezett kérdőíveken semmilyen munkaágról nem számolt be nyolc gyülekezet. Vasárnapi iskola tizenhét gyülekezetben működött összesen 1175 rendszeresen résztvevő gyermekkel. Ifjúsági kör 12 helyen volt szervezve 530 taggal, leánykör 18 helyen 586 taggal. Nyolc asszonykorról érkezett jelentés Szabóhoz összesen 300 taggal. Énekkarok húsz helyen működtek, bibliaórák és vallásos esték pedig szinte mind a negyven gyülekezetben voltak.⁷⁷ Ahogy tehát ebből a statisztikából is kiderül, és ahogy püspöki jelentésében maga Bertók is elégedetlenül jegyzi meg⁷⁸, az 1930-as évek elején a belmisszió támogatói és ellenzői között még igen nagy szakadék húzódott, és korántsem volt ez a fajta gyülekezeti munka olyan elterjedt és elfogadott, mint azt egyébként talán gondolnánk. Körülbelül fele-fele arányban oszlott meg a lelkészi kar a támogatók és az ellenzők között. A belmisszió híveinek érvrendszerét szépen foglalja össze Szabó Béla a kerületi közgyűlés előtt:

„Csak azt fogjuk aratni, amit vetünk, ezt a vetést pedig missziói munkának nevezzük. Ezért olyan fontos, sőt, azt mondhatnám, ma a legfontosabb, a misszió kérdése. Minden azon fordul meg, hogy oda tudjuk-e vezetni népünket, az ifjakat és a lányokat, a gyermekeket és az öregeket Jézus Krisztushoz, az áldott orvoshoz. Ha igen, megmenekültünk, ha nem, elpusztulunk. Senki és semmi más meg nem menthet bennünket. Hogy aztán ebben a munkában milyen módszert használunk, az már másodlagos kérdés. De dolgoznunk kell. És ha azt látjuk, hogy a katedra meg az iskola már nem elegendő e munka sikeres elvégzéséhez, más utat és módot kell keresnünk a régi megtartása mellett”.⁷⁹

Hiába volt azonban a nagy lelkesedés, ha a missziói munka eredményei az 1931. évben megtorpanni, sőt, visszaesni látszottak Kárpátalján. Ennek lehetséges okaként Szabó a Csehszlovákiába ebben az időben begyűrűző nagy gazdasági világválság lélekromboló hatásait jelölte meg. Bár a különböző konferenciákat, missziói napokat megtartották, és négy nőszövetségi munkatársképző tanfolyam is volt 1931 folyamán a kerületben, a statisztikai eredmények mégis romlottak. Mindössze nyolc gyülekezetben

⁷⁶ TtREL. I.22.a.7. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁷⁷ TtREL. I.22.a.7. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁷⁸ TtREL. I.22.a.7. Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁷⁹ TtREL. I.22.a.7. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

működött ifjúsági egyesület, 15–20 gyülekezetben leánykör, a vasárnapi iskoláról pedig azt tudjuk meg Szabó jelentéséből, hogy arányaiban nagyon kevés helyen voltak megszervezve az egyházkerületben. Szabó mindezek ellenére nem mutatta csüggedés vagy pesszimizmus jeleit munkájában. Még nagyobb buzgóságra és erőfeszítésre szólította fel az egyházkerületi közgyűlést.⁸⁰ Határozati javaslatát a közgyűlés mind elfogadta. Ezek szerint köteles minden lelkész a maga gyülekezetében elkezdni az ifjúsági, leány és vasárnapi iskolai munkát. Ez alól csak kifejezetten indokolt esetben adhat felmentést a püspök valamely lelkésznek. Felszólította a közgyűlés az ungi egyházmegyét is arra, hogy egyházmegyei missziói lelkészt válasszon, hogy a missziói munka szervezete az egész egyházkerületben kiépüljön. Felterjesztettek továbbá a konvent felé is két javaslatot. Az egyik az volt, hogy vezessék be az egész egyetemes egyházban a gyülekezetek számára az egységes missziói kérdőívet, hogy az egyes egyházközségekben végzett munkákat vagy éppen azoknak elmaradását az egyházkerületek ellenőrizni tudják. A másik felterjesztés arról szólt, hogy a lelkészek számára a konvent szervezze meg és tegye kötelezővé a belmissziói kurzusokat.⁸¹

Az 1932. év újra igen mozgalmas volt a missziói munkában. Augusztus 8. és 10. között Munkácson került sor nagy sikerrel a már sokadik egyházkerületi belmissziói napra, melyben a tanító, képző jellegű előadások mellett a különböző missziói ágak – ifjúság, leánykör, nőszövetség – képviselői mutatkoztak be több gyülekezetből.⁸² Ennek az évnek a missziói statisztikája is újra javuló tendenciát mutatott az elmúlt évhez képest. 18 vasárnapi iskolában 1200 gyermek részesült tanításban. 33 gyülekezetben működött leány- vagy asszonykör összesen 1500 taggal. 15 ifjúsági körben folyt a munka 580 rendszeres résztvevővel. Ezeken kívül szinte minden gyülekezetben voltak énekkarok és vallásos esték, 7 gyülekezetben működött bibliakör, 9 gyülekezetben tartottak házi istentiszteleteket.⁸³ Öröndetes és igen ígéretes eseménye volt ez év őszének, hogy november 4-én Beregszászon megalakult a KARLE, azaz a Kárpátaljai Református Lelkészegyesület. Elnöke Isaák Imre técsői lelkész lett, alelnökök Szutor Jenő beregszászi, Sárkány Lajos királyházai és Komjáthy István nagygejőci lelkészek lettek. Titkára Tornay János lett, pénztárnoka Simon Zsigmond, jegyzője Balogh Sándor minaji lelkész. A választmány tagjai lettek: Bary Gyula nagyberegi lelkész, Szabó Béla és Nagy Sándor kisdobronyi lelkész.⁸⁴ Az egyesület céljaként Isaák a lelkészek anyagi természetű ügyeinek felkarolása, érdekvédelme mellett a lelki épülést és erősödést is megnevezte. Az alakuló gyűlést rangos vendégek, Csikesz Sándor és Vasady Béla teológiai professzorok

⁸⁰ TtREL. I.22.a.9. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1931. december 8.

⁸¹ TtREL. I.22.a.10. Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8. 19. sz.

⁸² TORNAY JÁNOS: A Kárpátaljai Ref. Egyházkerület. In: *Református Egyház és Iskola*, 1932. augusztus 28. 6–7. p.

⁸³ TtREL. I.22.a.9. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1932. december 6.

⁸⁴ TtREL. I.22.a.10. Isaák Imre jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének a KARLE megalakulásáról, 1932. november 11.

is megtisztelték Magyarországról.⁸⁵ A KARLE megalakulását a decemberi egyházkerületi közgyűlés is üdvözölte és jóváhagyta.⁸⁶

1933 folyamán a kárpátaljai egyházkerületben a statisztikai eredmények még jobbak lettek, mint 1932-ben. Ekkorra már egyre kevesebb, mindössze 13 olyan lelkész volt, akik visszaküldésre sem méltatták a belmissziói kérdőívet. A 80 egyházközség közül 27-ben működött ekkor vasárnapi iskola 1298 gyermekkel. A növekedés ezen a területen azért volt különösen fontos, mivel a gyülekezetek egyre kevésbé voltak képesek fenntartani iskoláikat, egyre többet kényszerültek átadni az államnak vagy a községnek, így pedig a református gyermekek elérésének egyedüli útja sok egyházközség számára egyre inkább a vasárnapi iskola maradt. Bizonyára ebből a megfontolásból kiindulva szervezték meg Asztélyban, id. Viktor János, a Vasárnapi Iskola Világszövetség magyarországi titkárának közreműködésével, 1933 szeptemberének közepén az első vasárnapi iskolai tanítóknak szóló munkatársképző alkalmat. Leánykörökből 1933-ban 28 működött Kárpátalján 800 résztvevővel. Hogy itt pontosan milyen arányú is volt a növekedés, nehéz megállapítani, mivel az 1932-es statisztikai adat 33-ban állapította meg a leány- és asszonykörök összlétszámát, amiből azonban nem tudjuk meg, hogy mennyi volt ezekből a leánykör. A növekedés ténye maga azonban szinte bizonyos, hiszen az 1933-as leányköri adat csaknem eléri az előző évi összesített statisztikát. Asszonyköri közösség 1933-ban 11 volt az egyházkerületben. Az ifjúsági körök száma 24 volt 715 fiattal. Ez a szám is nagyarányú növekedést jelent az előző évhez képest. Bibliaórákat 8 gyülekezetben tartottak 1933-ban, ezenkívül pedig énekkarok és vallásos esték szinte minden gyülekezetben működtek. Jelentős határozatokat fogadott el a kerületi közgyűlés a belmisszióval kapcsolatban. 1934-től a lelkipásztoroknak kötelezővé tette a belmissziói törzskönyvek vezetését, melyeknek ellenőrzését az egyházmegyei vizitációk alkalmával kötelezővé tették. A losonci teológián tanuló diákok számára előírta a közgyűlés, hogy különböző konferenciákon, munkatársképzőkön rendszeresen részt vegyenek, hogy így ismerkedjenek meg már jó előre a belmissziói munkával, és gyülekezeti lelkészségük ideje alatt mindez már ne legyen számukra ismeretlen.⁸⁷ Kimondták továbbá, hogy a gyülekezetekben tartott vasárnap délutáni istentiszteletek alkalmával összegyűlt perselypénz külmissziói célokra fordítandó az egyházmegyei missziói lelkész közreműködésével.⁸⁸

1934 nyarán újra bátor kezdeményezésbe fogott Bertók Béla püspök az egyházkerületi tanács támogatásával, ugyanis elhatározták, hogy különösen a nyári táboroztatások, tanfolyamok és egyéb rendezvények helyszínül hosszabb időre bérleti szerződést kötnek egy kis üdülőttelep tulajdonosaival Munkáctól 44 kilométerre észak-keletre, Volóctól 9 kilométerre

⁸⁵ A Kárpátaljai Református Egyházkerületi Lelkészegyesület alakuló közgyűlése. In: *Református Egyház és Iskola*, 1932. november 20. 6–7. p.

⁸⁶ TtREL. I.22.a.9. Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1932. december 6. 21. sz.

⁸⁷ TtREL. I.22.a.11. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1933. december 12.

⁸⁸ TtREL. I.22.a.11. Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1933. december 12. 21. sz.

délre, a hegyek között, Zánykán. Egy olyan területről volt itt szó, ami valamikor gyógyfürdőként működött, több ásványvízforrás is található volt itt. A területen a fürdési lehetőség tehát adott volt, ha épületek nem is voltak rajta.⁸⁹ Bertók körlevélben hívta meg az egész egyházkerület közösségét 1934. július 5-re Zánykára, hogy tekintsék meg a bérbe venni kívánt helyet, és mondjanak véleményt a tervről. Sajnos nem került elő eddig feljegyzés ennek a találkozóznak a menetéről, eredményességéről vagy sikertelenségéről. Annyi bizonyos, hogy elutasításban nem részesült a terv, hiszen nagyon sokan elkötelezték magukat évi 100 cseh korona önkéntes felajánlására, amely összeg az üdülőtelep bérleti díját volt hivatva fedezni.⁹⁰ Két évvel később, 1936 júliusának végén a zánykai üdülőtelep már olyan állapotban volt, hogy egy körülbelül harminc személyből álló lelkészkonferenciának is otthont tudott adni.⁹¹

Magának a kárpátaljai belmissziói munkának a statisztikája egyébként hol javult, hol stagnált 1934-ben az előző évhez képest. 28 gyülekezetben tartottak vasárnapi iskolát 1625 növendékkal, leánykör 28 helyen volt 628 taggal, ifjúsági kör 24 helyen működött 933 résztvevővel. A bibliakörök száma 8-ról 6-ra csökkent ebben az évben. Az asszonykörök száma 11 volt 615 taggal. A már szokásos kerületi missziói nap, amely ebben az évben Nagydobronyban volt, a konferenciák és munkatársképzők mellett ebben az évben került sor első ízben a máramaros-ugocsai egyházmegyében presbiterkonferenciára november 18-án Nagyszőlősön. Ezenkívül egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kerület köztudatában a szeretetszolgálat, a szegénygondozás és a külmisszió támogatásába való bekapcsolódás. Ennek következtében fogadta el a közgyűlés azt a határozatot, hogy a gyülekezetekben szolgálatba állítandók a szegények gondnokai, akiknek feladata az volt, hogy adományokat gyűjtsenek a gyülekezeti tagoktól a szegények, rászorulóknak megsegítésére, és akik munkájukról a presbitériumoknak tartoztak elszámolással. Továbbá, hogy minden gyülekezet évenként erejéhez mérten, de minimálisan személyenként 10 fillérrel támogassa a beretkei konventi árvaházat. A külmisszióval kapcsolatban elrendelte a közgyűlés, hogy a vasárnap délutáni istentiszteletek alkalmával összegyűlt, és a külmisszióra rendelt perselypénzek terhére minden gyülekezet rendelje meg a *Hajnal* című külmissziói folyóiratot, melynek segítségével a lelkészek tájékoztathatják gyülekezeteiket a Magyar Református Külmissziói Szövetség munkájáról.⁹²

Bertók Zányka bérbevétele után 1935-ben újabb, nagyszabású tervet valósított meg a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének (KRSE) létrehozásával. A püspök már 1925-ben megbeszélésre hívta az egyház világi vezető embereit, hogy egy egyházi pénztintézet valami módon való megszervezéséről tanácskozzanak,⁹³ majd az 1929. decemberi kerületi közgyűlésen egy egyházkerületi fenntartó alap létrehozásának ötletét is felvetette, mely az egyház adminisztratív, szociális és karitatív munkájának

⁸⁹ TtREL. I.22.a.14. Bertók Béla levele Siménfalvy Árpádhoz, 1934. június 12.

⁹⁰ TtREL. I.22.a.14. Aláírási ív, 1934. július 1.

⁹¹ TtREL. I.22.a.16. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1936. június 10.

⁹² TtREL. I.22.a.13. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1934. december 6. 22. sz.

⁹³ TtREL. I.22.a.2. Bertók Béla levele Komáromy Lajoshoz, 1925. február 27.

támogatását szolgálná.⁹⁴ A kezdődő gazdasági válság, valamint a szervezés megfelelő formájának megtalálásában felmerült bizonytalanságok azonban megakadályozták ennek megvalósulását.⁹⁵ 1935-re ezek az akadályozó tényezők már megszűntek, így 1935. június 17-én megalakították a KRSE-t az 1929-ben megfogalmazott célok szolgálatára. Az egyesület alapszabályát sajnos egyelőre még nem ismerjük, így működésének pontos mikéntjét sem. Annyit tudunk, hogy a választmány tagjai lettek a püspök, az esperek, kerületi és egyházmegyei gondnokok, valamint az egyházmegyek által választott küldöttek. A KRSE megalakításával szinte egy időben, 1935 júniusában adományozta özv. Atzél Lászlóné szül. báró Perényi Lujza nagyszőlősi 29 katasztrális hold birtokát a rajta lévő épületekkel együtt a Kárpátaljai Református Egyházkerületnek a célból, hogy ott az egyház árvaházat tartson fenn. Így végül a kerület régi nagy vágya is teljesült ekkor. 1935 őszén a nagyszőlősi Atzél-Perényi Árvaház 9 árvával kezdte meg működését, ezenkívül Munkácson is megvett az egyházkerület egy ingatlant, ahol 6 árvát helyeztek el. A KRSE-nek tehát azonnal, megalakulása pillanatában megvolt az elsődleges célja és feladata: az árvaházak fenntartásának támogatása. A KRSE és az árvaházak igazgatójának egy személyben Bácsy Gyulát, a kerület korábbi missziói lelkészét választották meg, akit a beretkei konventi árvaház éléről hívtak meg Kárpátaljára.⁹⁶ 1935. december 31-én az egyesületnek 74 alapító, 465 rendes és 106 pártoló tagja volt.⁹⁷

Az év egy másik jelentős eseménye Molnár Mária híres magyarországi református misszionáriusnő csehszlovákiai körútja volt, melynek során Kárpátalja több gyülekezetében is előadást tartott a Manus szigetén, a pápuák között végzett szolgálatáról. November 1-jén Ungváron, 2-án Nagydobronyban, később Munkácson, Beregszászon, Tiszaújlakon, Nagyszőlősen, Huszton, Técsőn és Visken.⁹⁸ Ezek az alkalmak nyilván szintén arra szolgáltak, hogy az egyházkerület gyülekezeteiben egyre jobban ébresztgessék és megerősítsék a külmiszió iránti elköteleződést. Az 1935. évi missziói statisztika újra szép eredményeket mutat fel. 33 vasárnapi iskola működött a kerületben 1800 növendékkel, 36 leánykör 1040 taggal, 20 asszonykör 970 taggal, 28 ifjúsági kör 870 taggal. 16 bibliakörben 590 egyháztag vett részt rendszeresen az alkalmakon. Házi istentiszteletek 11 gyülekezetben voltak, vallásos estéket pedig csaknem minden gyülekezetben szerveztek. Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy ezekkel a statisztikai adatokkal kapcsolatban maga Szabó is megjegyzi, hogy tapasztalata szerint a kérdőíveket kitöltő lelkészek nagy része a papíron próbálta bepótolni azt, amit a szolgálatban elmulasztott.⁹⁹

⁹⁴ TtREL. I.22.a.6. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1929. december 10, 9. sz.

⁹⁵ TtREL. I.22.a.14. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1935. december 12.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ TtREL. I.22.a.17, Jegyzőkönyv felvétel a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének 1936. március 31-én Munkácson megtartott évi rendes közgyűlésén.

⁹⁸ TtREL. I.22.a.15, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1935. október 11.

⁹⁹ TtREL. I.22.a.14, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1935. december 12. 14. sz.

1936-ban újabb szeretetintézmény nyitotta meg kapuit Kárpátalján, igaz, ez nem a kerület, hanem a nagydobronyi gyülekezet fenntartásában.¹⁰⁰ Ez volt a nagydobronyi idősotthon. Megalakulásának körülményeiről kevés adat áll rendelkezésre.

8. Belmissziói munka az egyetemes egyházban

Fontos még szót ejtenünk az egyetemes konvent missziói előadója, Sörös Béla által koordinált országos missziói megmozdulásokról, amelyek nyilván Kárpátaljára is kihatással voltak oly módon, hogy sokan vettek részt ezeken innen is, és oly módon, hogy néhányat itt is szerveztek meg. Mivel az új belmissziói módszerek és formák érthető okokból főleg a fiatalság körében voltak népszerűek, az egyetemes szervezésű alkalmak leginkább őket szólították meg. Az első nagyobb megmozdulás a hanvai diákkonferencia volt, melyre 1926. június 30-tól július 1-ig került sor.¹⁰¹ Ide főleg a főiskolára járó magyar református ifjúságot hívta meg a losonci református teológia közössége. Ezen az alkalmon kedvet kapva jelentették be igényüket egy hasonló program megszervezésére a lányok számára azok a gőmőri és nógrádi leánykörök, akik érdeklődésből ellátogattak Hanvára. Így még 1926 folyamán Galambos Zoltán szervezésében Komáromban megtartották az első leánykonferenciát. 1927-ben Léván tartották a másodikat, majd 1928-ban Negyeden a harmadikat. Közben Nagyszőlősen és Rimaszombatban voltak helyi szervezésű sikeres leánykonferenciák. Negyeden látva a leányköri munka rendkívüli sikereit, a konferencia egy bizottságot hozott létre, melynek feladata a leányköri munkák továbbfejlesztése és terjesztése lett országos szinten. Kárpátaljáról tagjaivá választották: Biki Ferencet, Szabó Bélát, Isaák Imrét (Técső), Sárkány Lajost, Zsurky Józsefet (segédlelkész, Beregszász) és Simon Zsigmondot (Asztély).¹⁰² Nagy hatással volt Kárpátaljára a szintén az országos egyház által szervezett csapi leánykonferencia is 1931 nyarán, ahová a földrajzi közelség miatt szép számmal látogattak el a kárpátaljaiak.¹⁰³ Hanva után a második országos diákkonferencia 1927-ben volt Komáromban, a harmadik 1928-ban Losoncon. Ezen már 150 főiskolás ifjú vett részt.¹⁰⁴ Komoly eredménye ennek a munkának az lett, hogy a losonci konferencián a részvevő ifjak nagy lelkesedéssel ajánlották fel szolgálataikat az egyetemes konvent belmissziói törekvéseinek támogatására. Ennek jegyében indítottak el 1928 nyarán egy országos kiterjedésű toborzó munkát az ifjúság között, melynek során csaknem minden gyülekezetet felkerestek, az ifjúság pedig százával sereglett az egyes körzeti központokban megszervezett gyűlésekre és ünnepélyekre. Ennek a mozgalomnak az élvonalában nyilván a losonci teológusok voltak.¹⁰⁵

Beszélnünk kell ugyanakkor a kudarcokról, nehézségekről is. A losonci teológusok főiskolai diákság felé való nyitása és a közöttük való munka

¹⁰⁰ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1936. október 15. Szerk.: Patay Károly. 9. sz.

¹⁰¹ Az első magyar református diákkonferencia Hanván. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. július 18. 4–5. p.

¹⁰² SÖRÖS BÉLA: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. február 24. 6–9. p.

¹⁰³ SÖRÖS BÉLA: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. április 17. 2–3. p.

¹⁰⁴ SÖRÖS BÉLA: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. március 3. 3–4. p.

¹⁰⁵ SÖRÖS BÉLA: Belmissziói jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. március 10. 3–6. p.

megszervezése 1931 nyarán bizonyos mértékben zátonyra futott. Egy losonci diákkonferencián ugyanis kiderült, hogy a magyar főiskolai diákság nagy része a kommunizmus és a szociáldemokrácia eszméinek komoly támogatója.¹⁰⁶ Az itt történtek után hat éven keresztül szünetelt a diákkonferenciák szervezése, és majd csak 1937-ben tartották meg a következőt.¹⁰⁷

A diákkonferenciák, leánykörök, nőszövetségek, presbiteri alkalmak, vallásos esték, bibliakörök egyre nagyobb elterjedése és növekvő népszerűsége mellett szomorú képet mutatott a férfiak közötti belmissziói munka eredményessége. Bár a terv már megvolt a konventben arról, hogy Kálvin Szövetség néven fogják egybefogni a gyülekezetekben alakuló férfiköröket, azok azonban végül soha nem jöttek létre olyan számban, hogy a szövetség bármikor is megalakulhatott volna.¹⁰⁸

A missziói munka elterjedésével és egyre nagyobb elfogadottságával együtt járt az intézményesülés, a Lélek megoltásának veszélye, amire Sörös Béla hívta fel a figyelmet 1933. áprilisi konventi jelentésében. Kifejtette, hogy mivel a belmisszió hovatovább hivatalos organizációt kapott a missziói bizottságok és missziói lelkészek által, ezért egyre inkább az egyházi közigazgatás tárgyává és anyagává lesz a Lélek munkája helyett.

Sörös egy másik veszélyt az egyes munkaterületeken bevált és jól működő módszerek abszolutizálásában és piedesztálra emelésében látott. A belmisszió, mondta, semmiképpen nem lehet bizonyos sablonok egyszerű lemásolása a helyi gyülekezeti viszonyok figyelembevétel nélkül. Ez általában szektásodáshoz és szakadáshoz vezet. Mindezeknek a veszélyeknek ellenszereként a zsinat által elfogadott VIII. törvénycikket tekinti a mércének, mint az egyházon belüli ébredési mozgalom alapdokumentumát, amelyhez a református gyülekezetekben a missziói munkákat igazítani kell.¹⁰⁹

A kudarcok között kell felsorolnunk azt a kezdeményezést, amelyben az egyetemes egyház belmissziói törekvései, Sörös Béla vezetésével, az 1930-as évek második felében testet öltöttek. Ez volt az úgynevezett „Összefogás”. A dunáninnyi egyházkerület volt ennek is a kiindulópontja, amelynek 1935. novemberi közgyűlésén Szilassy Béla főgondnok, a konvent világi elnöke, megnyitó beszédében az újabb világháború fenyegetésétől és annak a keresztyénségre gyakorlandó negatív hatásaitól megrettenve, sürgette, hogy egy református akció, mozgalom induljon meg az egyházon belül, mely az egyháztagokat még szorosabban köti hozzá hitükhöz.¹¹⁰ E beszéd hatására még a közgyűlés időtartama alatt összeült egy bizottság az egész egyetemes egyházat átfogó egyháztársadalmi szervezkedés előfeltételeinek megvitatására. A program kidolgozásával Sörös Bélát bízták meg. Ő ezt 1936 májusában fejezte be és adta közre, majd az októberi konventi ülésen elfogadták az Összefogás szabályrendeletét is. Eszerint az Összefogás célja a reformátusság egyéni és gyülekezeti hitéletének emelése,

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ CSOMÁR, 1940. 204. p.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ SÖRÖS BÉLA: Belmissziói jelentés az egyetemes konvent ülésén. In: *Református Egyház és Iskola*, 1933. április 9. 2–4. p.

¹¹⁰ SZILASSY BÉLA: Megnyitó beszéd. In: *Református Egyház és Iskola*, 1935. december 7. 1–2. p.

az egyének és gyülekezetek egymásra utaltságának és egymás irányában fennálló felelősségüknek a felmutatása. A református kollektívum megteremtése, a hitnek, az erkölcsnek és az egyháznak fokozottabb védelme, a református szolidaritás érzésének életre hívása. Az egyesület eszközeiül a szabályzat a következőket sorolta fel: az önkéntes szolgálat, az egymás iránti érdeklődés felkeltése a református hívekben és gyülekezetekben, gyülekezeti otthonok létesítése, gyülekezeti szervek alakítása és segítése, ünnepélyek és nemes szórakozások szervezése, református családi lap és naptár kiadása, munkaerő-közvetítés a reformátusság körében, jogsegély, egészségügyi tanácsadás, közéleti felvilágosítás. Az összefogás tagja az a református személy lehetett, aki valamely református gyülekezeti szerv munkása volt, vagy aki ezeknek érdekében önkéntes szolgálatot végzett, illetve az, aki önkéntesen adakozott az Összefogás javára. Az egyesület legfőbb szervéül a központi választmány van megnevezve, amely a megindulásakor öt tagból állt, később azonban a közgyűlés által kibővítendő volt. Ezenkívül az Összefogásnak az egyetemes egyház mind a tíz egyházmegyéjébe egy úgynevezett konzult kellett kinevezni kapcsolattartóként, és az Összefogás propagálójaként.¹¹¹ Mindez, mint látható, igen szépen hangzott, de jellemző módon az egyházkerületek közötti versengés és torzsalkodás miatt végül a mozgalom hamvába holt. A tiszáninneri és a kárpátaljai egyházkerületeknek valójában nem állt szándékában kiadni a belmissziói munka irányítását a kezeik közül, és az egyetemes konventre vagy még inkább a dunáninneri egyházkerületre, és konkrétan Sörös Bélára bízni azt. Magda Sándor tiszáninneri püspök már 1936 júliusában kritikával illette a kezdeményezést a *Református Egyház és Iskola* hasábjain. Kijelentette, hogy az egyetemes egyház vezetésében akkora a fejtelenség és rendezetlenség, hogy míg azt nem orvosolják, addig nem lehet belefogni az Összefogás kiépítésébe sem.¹¹² Bertók püspök és a kárpátaljai egyházkerület reakcióját pedig már megismertük abban az elzárkózó határozatban, amelyben a missziói bizottság kimondta, hogy csak az addig jól bevált keretek között lehet missziói munkát végezni a kerületben. Továbbá, hogy idegen kerületbeli belmissziói munkás egyházi felsőbbbségi engedély nélkül a kerületben nem szolgálhat.¹¹³ Ezzel az Összefogás gyakorlatilag illuzórikussá vált.

1934-ben az egyetemes egyházi élet is gazdagodott még egy intézménnyel és szolgálati területtel. Október 31-én avatták fel a Pozsonyi Református Keresztyén Diákmenzát és Internátust.¹¹⁴ Ennek célja az volt, hogy mivel a szlovenszkói és ruszinszkói református fiatalság nagy része pozsonyi felsőoktatási intézményekben tanult, ők, megfelelő anyagi ellenszolgáltatás fejében, ebben az intézményben lakjanak, miközben az intézmény egyházi jellegénél fogva megőrzik és erősítik református keresztyén identitásukat is. Az egyház ily módon remélt a maga számára öntudatos,

¹¹¹ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1936. október 15. Szerk.: Patay Károly. 10. sz.

¹¹² CSOMÁR, 1940. 215. p.

¹¹³ TIREL. I.22.a.17. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Missziói Bizottságának jegyzőkönyve, 1937. szeptember 7.

¹¹⁴ NARANCSIK IMRE: A Pozsonyi Református Keresztyén Diákmenza és Internátus felavatása. In: *Református Egyház és Iskola*, 1934. november 11. 4–5. p.

értelmiségi tagokat, világi tisztségviselőket kinevelni.¹¹⁵ A diákinternátus és menza működését a konvent egy végrehajtó bizottságra bízta, melynek élére Balogh Elemér pozsonyi lelkész, konventi elnök került, ügyvezető elnöke pedig Salamon X. Ferenc pozsonyi főgondnok lett. Az internátus tíz tágas szobából és a mellékhelyiségekből állt. Az intézmény természetesen igyekezett a lehető legtöbb támogatót szerezni magának, hogy leendő lakóinak minél kedvezményesebb árakat tudjon biztosítani, és így vonzóvá váljon az ifjúság előtt.¹¹⁶

9. A Keleti Baráti kör

Az 1936. esztendő egy kortárs, Horkay Barna volt nagyszülősi lelkész, későbbi visszaemlékezései szerint más okból is döntő fordulatot hozott a kárpátaljai református belmisszió alakulásában. Ekkor történt ugyanis, hogy a dunáninnyi egyházkerületből származó Tóth Kálmán, feketeardói segédlelkész, annak a Nehézy Károlynak az egyik lelki tanítványa, akiről fentebb a kiskoszmályi árvaházzal és a Béthel Egyesülettel kapcsolatban már említést tettünk, elhívta magával Komáromba Szabó Bélát és Simon Zsigmondot egy Nehézy által szervezett ifjúsági konferenciára. Erről a pár napos útról pedig megtérve, újjászületve tértek haza. Kijelentették, hogy eddigi munkásságuk nem volt igazán Istennek tetsző szolgálat, mert csak emberi erőből és akaratból fakadt, nem az Úr vezetéséből. Meghívták a belmisszió híveit, hogy akik szeretnének velük egy új úton elindulni a misszióban, azok Nehézy dunáninnyi (nyugati) baráti körének mintájára minden hónap első szerdáján találkozzanak más-más helyen. Megegyeztek abban, hogy 1936 októberének első szerdáján Királyházán, Sárkány Lajosnál gyűlnek össze. Így született meg a Keleti Baráti Kör, amely a következő 10-15 évben a kárpátaljai missziói munka és az ébredési mozgalom meghatározó alakulata és kiindulópontja lett.¹¹⁷ Meg kell ugyanakkor említenünk azt is, hogy bizonyosan nem ez volt az első baráti kör Kárpátalján. Tornay János mint beregi missziói lelkész már 1933 augusztusában egy „baráti kör” nevezetű összejövetelre hívogatta Bertók püspököt Bányára.¹¹⁸ Valószínű tehát, hogy Nehézynek ez a „találmánya” már korábban megjelent Kárpátalján, ekkor még mérsékelt sikerekkel. Már 1937 tavaszán világos jelei voltak annak, hogy a baráti kör fokozatosan átveszi a missziói munka szervezését. Itt születtek meg az ötletek, az alkalmak témái, programjai, komoly adományokkal is támogattak egy-egy ügyet. A beszámolók szerint az alkalmakon körülbelül 30-40-en vettek részt rendszeresen, köztük Isaák Imre técsői lelkész, ekkor már máramaros-ugocsi esperes.¹¹⁹ Minden résztvevő egy aranymondással, egy számára abban az időszakban fontos és sokatmondó igeverssel vagy igeszakasszal érkezett az alkalomra. Az első rész mindig az volt, hogy ezeket megosztották egymással. Ezenkívül minden alkalmon 2-3 igerészt jelöltek ki a Bibliából önmaguk számára, hogy a

¹¹⁵ A Pozsonyi Református Diákasztal és Diákotthon ügye. In: *Református Egyház és Iskola*, 1934. szeptember 23. 1–2. p.

¹¹⁶ Hírek a Pozsonyi Református Internátusról. In: *Református Egyház és Iskola*, 1934. szeptember 23. 5. p.

¹¹⁷ HORKAY, 1998. 15–18. p.

¹¹⁸ TtREL. I.22.a.11. Tornay János levele Bertók Bélához, 1933. augusztus 9.

¹¹⁹ TtREL. I.22.a.17. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1937. március 19.

következő alkalomra ki-ki a lehető legmélyebben ássa bele magát annak megismerésébe, és osszák meg egymással eredményeiket. Ugyanígy jelöltek ki alkalomról alkalomra Kálvin életrajzából egy-egy szakaszt, valamint a *Heidelbergi Kátéből* vagy az *Institutióból*. A *Hallelujah* énekeskönyvből tanultak és énekeltek énekeket, készülődtek az éppen aktuális kerületi vagy megyei missziói alkalomra.¹²⁰ Bertók püspök örömét fejezte ki a lelkipásztorok között megindult „önképző kör” működése felett, és támogatásáról biztosította őket.¹²¹ Voltak azonban szép számmal olyanok is, akik rossz szemmel néztek a csoportosulásra, és valamiféle szektás elhajlás és rajongás veszélyét feltételezték benne,¹²² annak ellenére, hogy amint fentebb rámutattunk, a baráti kör teljességgel a történelmi kálvinizmus lelki talaján állt. Szabó a fel-felhangzó kritikákkal szemben így foglalta össze a baráti kör munkájának lényegét és célját:

„Baráti köri mozgalmunk alapvető élettevékenységére mutathatok rá ezzel kapcsolatban. Ez, ismétlem, nem más, mint a Bibliának nagyon komoly, mindennapi rendszeres olvasása és a hozzá kapcsolódó imádkozás. Ki meri mondani, hogy ez »pietizmus« a szónak gunyoros értelmében, vagy ki merné állítani, hogy ez szektáskodás? Jaj volna már magyar református Anyaszentegyházunknak, ha csak ítélete és megvetése volna azokkal szemben, akik prédikátorai tanításait, buzdításait valóra merik váltani s követni merik azoknak a sokat dicsért bibliás ősöknek a példáját. [...] Baráti körünkben szabadon fejtheti ki mindenki a maga felfogását anélkül, hogy azt rá akarná erőszakolni másokra. Mindenki csak egyes szám első személyben beszélhet. Nem állítunk fel sablonokat, szabályokat, mert tudjuk, hogy csak a Lélek szabályozhatja életünket, és csak a Fiú szabadíthat meg minden bűntől és a szenvedély minden rabságától. Ha mások hatására, ha a közösség lelki kényszerének nyomására változtatom meg gondolkodásomat, vagy életemet, akkor ez csak lelki elnyomorodás lesz, még jó irányban is, mert nem lesz egyéb, mint képmutatás. Kereső lelkek vagyunk, keressük őszintén, becsületesen egymás egyéniségét, szabadságát tiszteletben tartva, az igazságot, helyesebben azt, hogy hogyan nyerhetjük el azt, aki minden vitán felül Út, Igazság és Élet számunkra. A cél világos előttünk és azt is tudjuk, hogy nem szolgálhatunk két Úrnak. Nem lehet kétfelé sántikálnunk. Ott áll folytonosan a kérdés előttünk: miként lehetek hűségesebb tanítványa a Krisztusnak, és miként tölthetem be jobban református lelkipásztori, tanítói vagy egyháztagsági tisztemet? Mit tehetnek a szeretetszolgálat terén, a külmisszió érdekében, egyszóval miként jöhetne el rajtam keresztül Isten országa?”¹²³

1937 áprilisában történt a baráti körnek a hivatalos egyházzal való első szembekerülése, ami változásokat hozott a csoport életében. Szabó Béla és néhány máramaros-ugocsei baráti kör tag ugyanis úgy gondolták, hogy egy szűkebb, egyházmegyei csoportot is létre kellene hozni a kerületi baráti

¹²⁰ SZABÓ BÉLA: Baráti kör összejövetel Nagyszőlősen. In: *Református Egyház és Iskola*, 1937. március 13. 11. p.

¹²¹ TIREL. I.22.a.17. Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1937. április 5.

¹²² HORKAY, 1998. 25–26. p.

¹²³ SZABÓ BÉLA: Baráti kör összejövetel Nagyszőlősen. In: *Református Egyház és Iskola*, 1937. április 10. 4–5. p.

kör mellett.¹²⁴ Ezt a tervet azonban Isaák Imre esperes „félrehúzódnak”, elkülönülésnek minősítette, és ezért Szabóék hamarosan vissza is vonták. Isaák azonban kihasználta azt a helyzeti előnyt, amelyet Szabónak ez a valóban kissé elhamarkodott gondolata jelentett számára, és magához ragadta a baráti kör irányítását. Esperesi körlevélben hirdette ki, hogy a baráti kör mindenkori szellemi vezetője ezentúl a máramaros-ugocsai esperes, és hogy páratlan hónapokban csak a lelkészek jelenhetnek meg a baráti kör alkalmakon, páros hónapokban pedig a világiak is. Az alkalmakat a hónap első szerdájáról a hónap első hétfőjére helyezte át. A program meghatározását szintén esperesi jogkörre tette.¹²⁵ Júliusban aztán Szabó Bertóktól is rosszálló hangvételű levelet vehetett kézbe, amiért a missziói munkát elhanyagolja: nem készít missziói munkatervet, a szervezett alkalmak számára nem készít konkrét programot, csak úgymond „kapásból” történik a lebonyolításuk, illetve más egyházkerületből, a dunáninnyi „timótheusok” közül hív szolgálattevőket a kerületi alkalmakra, és rájuk bízta azoknak szervezését.¹²⁶ A Timótheus Szövetség 1932-ben alakult Komáromban Tóth Kálmán lelkész vezetésével, az általa szervezett ifjúsági körök közötti munkálkodással.¹²⁷ Korábban már említettük, milyen szerepet játszott Tóth Kálmán Szabó Béla megtérésében, és abban, hogy a Nehézy-féle ébredési mozgalom nagy hatással lehetett Szabó és rajta keresztül az egész kárpátaljai egyházkerület missziói munkásainak lelki fejlődésére. Így nem csodálkozhatunk, ha az ifjúsági munkában is a dunáninnyi módszerekkel és munkatársakkal próbált Szabó eredményeket elérni. Az egyházi vezetésnek azonban érezhetően nem tetszett ez a külső behatás a kerület belügyeibe. A kerületi missziói bizottság megerősítette Bertók véleményét, amikor Szabó missziói tervezete¹²⁸ alapján kimondta, hogy csak az addig jól bevált keretek között, azaz a vasárnapi iskolák, a leánykörök, az ifjúsági egyletek, az asszonykörök, a baráti kör, a bibliakörök, valamint kerületi konferenciák, iratterjesztés, szeretetszolgálat által lehet missziói munkát végezni a kerületben. Továbbá, hogy idegen kerületbeli belmissziói munkás egyházi felsőbbbségi engedély nélkül a kerületben nem fungálhat.¹²⁹ Szabót annyira megviselte a vele szemben megnyilvánuló elégedetlenség, hogy hamarosan kérte Bertóktól felmentését a missziói lelkészségből, és javasolta utódjául Sárkány Lajos királyházi lelkészt.¹³⁰ Nem találunk utalást arra, hogy Bertók Szabónak ezt a levelét akár csak válaszra is méltatta volna, és hogy Szabó missziói lelkészi hivatala megszűnt volna 1937-tel. Az év végi közgyűlési missziói jelentés bizonyára érintett volna egy ilyen nagymérvű személyi változást, ebben azonban semmi ilyesmit nem olvasunk. Az egyházi felsőbbbség részéről ugyanakkor a támadások nem szűntek meg, sőt

¹²⁴ TtREL. I.22.a.17. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1937. április 17.

¹²⁵ TtREL. I.27.b.8. Isaák Imre 63. számú esperesi körlevele, 1937. április 21.

¹²⁶ TtREL. I.22.a.17. Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1937. július 9.

¹²⁷ TÓTH, 1942. 37–40. p.

¹²⁸ TtREL. I.22.a.17. Szabó Béla: Tervezet a kárpátaljai egyházkerületben végzendő bel- és külmissziói munkákról, 1937. augusztus 20.

¹²⁹ TtREL. I.22.a.17. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Missziói Bizottságának jegyzőkönyve, 1937. szeptember 7.

¹³⁰ TtREL. I.22.a.17. Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1937. szeptember 10.

egyre fokozódtak. A fő hangadó Isaák Imre máramaros-ugocsai esperes volt. 1937. évi őszi esperesi jelentésében a következőket mondta:

„Miért a siránkozó pesszimizmus és miért az ujjongó optimizmus, amikor minden úgy történik, ahogyan Isten eleve elrendelte, és miért a radikális, szinte forradalmi törekvés a legújabb reformálásért, mikor Isten az előrendelő és a visszatartó erők egyensúlyát a különböző lelki alkatú embereken keresztül juttatja érvényre? Miért a vallási romanticizmus, az önvallomásokban kéjelgő, a való élet lehetőségeivel nem számoló, a rántáskavarás közben is a Bibliába sandító, a metodizmussal kacérkodó, a miszticizmus és a pietizmus mezsgyéin kalandozó, az exclusiv ekkleziolácskákat kitermelő, a 16-18 éves leánykákat az elevenek és holtak felett szabadon ítélő bíró székébe ültető, a bűneiket a földet súroló alázatossággal felsoroló, de valójában a megtértség gőgjével eltelt irányzat örök jeremiádái, és miért a nagy áradozás a sikerek felett, amelyeket a belmisszió legújabb kori modern hősei a nagy eredményekről beharsognak a világba nagy önelégültséggel és önvállveregéssel, miért mindez, mikor csak az történik, hogy Isten a kálvinizmusban felemelte a világító szövétneket, az evangélium tiszta fényét, támasztott világos fejű, nyitott szemű, mély hitű, komoly elhatározású munkásokat, s azokon keresztül építi a maga látható és láthatatlan országát.”¹³¹

Az 1937. év a következő statisztikai adatokkal zárult: az egyházkerületben működött 41 vasárnapi iskola, 46 leánykör, 28 ifjúsági egylet, 25 asszonykör, 12 bibliakör, 8 férfikör, 41 énekkar. 11 gyülekezetben volt házi istentisztelet, 63-ban voltak vallásos esték.¹³²

10. Befejezés

Az 1938. év a politikai izgalmak és változások következtében igen zaklatott volt, nem kevésbé az ezt követő háborús évek. A baráti kör azonban tovább működött, és az 1930-as évek végétől kezdődően ébredési mozgalmat indított el Kárpátalján. Ez persze nem tartott sokáig, mindössze a szovjet uralom és megszállás berendezkedéséig és megszilárdulásáig, körülbelül 1950-ig. Mindezek a dolgok azonban már szétfeszítik jelen dolgozat időbeli és területi kereteit. Összegzésképpen tehát kijelenthetjük, hogy a 20. század 20-as és 30-as éveiben igen intenzív és céltudatos belmissziói munka folyt Kárpátalján, melyet a hivatalos egyházi felsőbbség pártfogolt és támogatott. A rengeteg munka és erőfeszítés azonban „csak” megágyazott a 40-es években elért eredményeknek, az igazi, minőségi áttörést a baráti kör munkássága hozta végül el a belmisszióban.

¹³¹ TtREL. I.22.a.17. Isaák Imre esperesi jelentése a Máramaros-Ugocsai Református Egyházmege Közgyűlésén, 1937. szeptember 28.

¹³² TtREL. I.22.a.17. Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1937. december 2.